

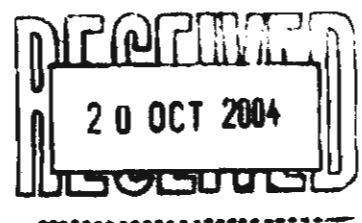
รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม”
จังหวัดพัทลุง

คณะผู้วิจัย
สำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง

ชุดโครงการ “ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม”

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความคิดเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ระบบส่งเสริมการเกษตร เป็นกระบวนการและขั้นตอนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ในการพัฒนาและส่งเสริมการเกษตรสู่เกษตรกร ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตรได้พัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรมาโดยลำดับ ในปี 2520 ได้เริ่มใช้ระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (Training and Visit System : T&V) และได้พัฒนามาเป็นลำดับตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งในปี 2540 รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกด้าน กอปรกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 เน้นการพัฒนาแบบองค์รวม ยึดคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและส่งเสริมการรวมกลุ่มของชุมชนในการค้นหาศักยภาพเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง กรมส่งเสริมการเกษตรจึงปรับระบบส่งเสริมการเกษตรที่พัฒนามาจากระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน ประกอบด้วย ระบบการทำงานในพื้นที่ และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ แต่ระบบดังกล่าวยังต้องการรายละเอียดเพิ่มเติมในการปฏิบัติ ดังนั้น กรมส่งเสริมการเกษตร โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย จึงเห็นสมควรดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตร ให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง มีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการทำงานในพื้นที่ และศึกษาระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตร โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) คือ การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตั้งแต่เจ้าหน้าที่ส่วนกลางเขตจังหวัด อำเภอ ตำบล และเกษตรกรในหมู่บ้าน เป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยตั้งแต่ต้น พื้นที่ดำเนินการวิจัยมี 4 จังหวัด ได้แก่ ราชบุรี พิษณุโลก บุรีรัมย์ และพัทลุง ผลการวิจัยพบว่าการทำงานส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีเป้าหมายให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ โดยชุมชนเป็นศูนย์กลางและเป็นระบบส่งเสริมการเกษตรที่ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน นั้น ประกอบด้วยระบบการทำงานในพื้นที่ที่มีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นกลไกขับเคลื่อน โดยมีการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสร้างเครือข่ายการทำงาน และมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เป็นที่ปรึกษา ช่วยประสานงาน เป็นวิทยากรกระบวนการ กระตุ้นให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ พร้อมทั้งมีระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพควบคู่ไปด้วย ได้แก่ ระบบพัฒนาบุคลากร ระบบข้อมูลสารสนเทศ ระบบสนับสนุนแผน ระบบติดตามและนิเทศงาน ระบบประเมินผล และระบบประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางการเกษตรที่ยั่งยืน พอลสรุปผลการศึกษาวิจัยได้ ดังนี้

1. ระบบการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ

1.1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

1.1.1 กระบวนการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม การดำเนินการ คือ

- 1) กระบวนการดำเนินงาน ได้แก่ การสรรหาคณะกรรมการศูนย์ ข้อมูล วางแผน การถ่ายทอดเทคโนโลยี ส่งเสริม/พัฒนาองค์กรเกษตรกรและเครือข่าย เยี่ยมติดตาม และประเมินผลงาน ประชาสัมพันธ์ รายงานและการบริการอื่น ๆ
- 2) สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการศูนย์ฯ และชุมชน โดยใช้เวทีการเรียนรู้ร่วมกัน
- 3) พัฒนาระบบการสรรหาคณะกรรมการศูนย์ฯ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสรรหาตัวแทนที่แท้จริง
- 4) สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของคณะกรรมการศูนย์ฯ โดยใช้เวทีการประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ เพื่อให้เกิดการบริหารศูนย์ฯ โดยใช้เวทีการประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ เพื่อให้เกิดการบริหารศูนย์ฯ โดยชุมชน
- 5) สร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกร เพื่อการเรียนรู้ และช่วยเหลือกัน

1.1.2 การให้บริการของศูนย์ฯ ที่เหมาะสม ควรดำเนินการ คือ

- 1) คณะกรรมการศูนย์ฯ มีการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของเกษตรกรเพื่อรวบรวมเป็นข้อมูลโดยใช้เวทีชุมชน
- 2) นำข้อมูลที่ได้มาจัดทำแผนปฏิบัติงานและแผนถ่ายทอดความรู้
- 3) วิธีการให้บริการ เน้นในพื้นที่แก่มหาชิกองค์กรเกษตรกร และ ณ สำนักงานศูนย์บริการฯ ประจำตำบล
- 4) มีการบริหารจัดการทางการเกษตร โดยสมาชิกในชุมชนมากขึ้น
- 5) ส่งเสริมการให้บริการในรูปแบบบูรณาการ ณ จุดเดียวแบบเบ็ดเสร็จ

1.1.3 กระบวนการได้มาของแผนชุมชน

จากการวิจัย พบว่า ในการดำเนินการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากการ
ขั้นที่ 1 ให้สมาชิกในชุมชนคัดเลือกผู้แทนชุมชนจากทุกหมู่บ้าน เข้าร่วมเวทีจัดทำแผน
ชุมชนของตำบล

ขั้นที่ 2 จัดเวทีเรียนรู้ในการจัดทำแผน 6 เวที และดูงานต้นแบบ

- เวทีที่ 1 สร้างความเข้าใจให้แนวคิดในการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง
- เวทีที่ 2 ศึกษาพัฒนาการของชุมชน และข้อมูลทั่วไป

- เวทีที่ 3 ประเมินศักยภาพและปัญหาของชุมชน (วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล) เตรียมการและศึกษาดูงาน
- เวทีที่ 4 กำหนดแนวทางพัฒนาชุมชน โดยนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาดูงานก่อน
- เวทีที่ 5 กำหนดแผนงาน/โครงการ พร้อมจัดทำร่างแผนชุมชน
- เวทีที่ 6 จัดประชาพิจารณ์แผนชุมชน

1.2 บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ผู้รับผิดชอบตำบล

1.2.1 บทบาทของเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานในพื้นที่ คือ

- 1) เป็นวิทยากรกระบวนการ
- 2) เป็นผู้ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
- 3) เป็นผู้ประสานงาน
- 4) เป็นผู้สนับสนุนและบริการ

1.2.2 กระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ คือ

- 1) รวบรวมข้อมูลร่วมกับชุมชน
- 2) วางแผนการดำเนินงานร่วมกับคณะกรรมการศูนย์ฯ และชุมชน
- 3) ดำเนินงานตามแผน
- 4) ติดตาม
- 5) รายงานและประชาสัมพันธ์

2. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ

2.1 ระบบข้อมูลสารสนเทศ โดยการทำงาน ดังนี้

- 1) กำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศจากหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชน
- 2) เก็บข้อมูลด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคมของระดับตำบล โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากเวทีชุมชน
- 3) สร้างเครือข่ายข้อมูลระหว่างอำเภอ จังหวัด เขต และส่วนกลาง

2.2 ระบบพัฒนาบุคลากร โดยการทำงาน ดังนี้

สัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัด และอำเภอ ตามระบบส่งเสริม (PW, DW) หาความจำเป็นในการพัฒนาบุคลากร และฝึกทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ โดยใช้เวทีชุมชน ตลอดจนใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารบุคคล เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากร

2.3 ระบบติดตามและนิเทศงาน โดยการดำเนินงาน ดังนี้

- 1) กำหนดรูปแบบ วิธีการ ประเด็นการติดตามนิเทศงานร่วมกันระหว่างผู้นิเทศ และผู้รับการนิเทศ
- 2) วางแผนและสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับประเด็นและกระบวนการติดตามและนิเทศร่วมกัน
- 3) ใช้วิธีการนิเทศงานแบบมีส่วนร่วม ระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ และร่วมกันแก้ไขการปฏิบัติงาน
- 4) แจ้งผลการนิเทศและในการประชุมประจำเดือนสำนักงานเกษตรอำเภอ และประชุมเกษตรอำเภอประจำเดือน

2.4 ระบบประเมินผล โดยการดำเนินงาน ดังนี้

ประเมินแบบมีส่วนร่วม และมีการกำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาระบบประเมินผล เพื่อการพัฒนาการทำงานได้มีประสิทธิภาพขึ้น มีการประเมินผลทุกระดับ 6 เดือน/ครั้ง เน้นผลผลิตและผลลัพธ์ของงาน และนำไปใช้ประกอบในการพิจารณาความดีความชอบ และการแต่งตั้งโยกย้ายอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

2.5 ระบบประชาสัมพันธ์ โดยการดำเนินงาน ดังนี้

- 1) กำหนดกรอบแนวทาง วัตถุประสงค์ของการประชาสัมพันธ์ร่วมกันทุกระดับ
- 2) ประชาสัมพันธ์ โดยเน้นการใช้ทรัพยากรหรือสิ่งที่มีอยู่

2.6 ระบบสนับสนุนแผนชุมชน โดยมีการ

- 1) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ในหลายรูปแบบ เช่น เครือข่าย การดูงานและการจัดเวทีชุมชน
- 2) ชุมชนมีการกำหนดผู้นำชุมชนรับผิดชอบโครงการในการขับเคลื่อนแผนสู่การปฏิบัติ

จากการวิจัย สรุปได้ว่า การทำงานส่งเสริมการเกษตร มีเป้าหมายให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางและมีระบบส่งเสริมการเกษตร ที่ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันดำเนินการในการทำงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรนั้น ควรประกอบด้วย ระบบการทำงานในพื้นที่ที่มีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกขับเคลื่อน โดยมีการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ สร้างเครือข่ายการทำงาน และมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นที่ปรึกษา ช่วยประสานงานเป็นวิทยากรกระบวนการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้

พร้อมทั้งมีระบบสนับสนุนที่เอื้ออำนวยให้การทำงานในพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปด้วย ประกอบด้วย ระบบพัฒนาบุคลากร ระบบข้อมูลสารสนเทศ ระบบสนับสนุนแผน ระบบติดตาม และนิเทศงาน ระบบประเมินผล และระบบประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางการเกษตรที่ยั่งยืนต่อไป

บทคัดย่อ

การศึกษา เรื่อง "ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม จังหวัดพัทลุง" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการทำงานในพื้นที่และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานทุกระดับและเกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมายของจังหวัดพัทลุง ประกอบด้วย 3 อำเภอ 9 ตำบล คือ อำเภอเมือง (ตำบลพญาขัน ตำบลตำนาน ตำบลท่าแค) อำเภอกวนขนุน (ตำบลพนางตุง ตำบลทะเลน้อย ตำบลแพรงหา) และอำเภอกงหรา (ตำบลทรายขาว ตำบล ชะรัต ตำบลสมหวัง) ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

ระบบการทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกดำเนินการและบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน รัฐ และเอกชน ในการจัดทำแผนชุมชนนั้นต้องเริ่มจากการสรรหาผู้แทนชุมชนจากทุกหมู่บ้าน เพื่อเป็นตัวแทนชุมชนอย่างแท้จริง ร่วมกันดำเนินการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในเวทีร่วมกันของชุมชน มีการวิเคราะห์ศักยภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยใช้เวทีเรียนรู้ 6 เวที ดังนี้ 1) สร้างความเข้าใจและให้แนวคิดในการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง 2) ศึกษาข้อมูลการพัฒนาของชุมชนและข้อมูลทั่วไป 3) ประเมินศักยภาพและปัญหาของชุมชน 4) ศึกษาดูงานต้นแบบ และร่วมกันเสนอเพื่อกำหนดแนวทางพัฒนาชุมชน 5) กำหนดแผนงานโครงการและ จัดทำยกร่างแผนชุมชน 6) จัดประชาพิจารณ์แผนชุมชน และนำแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติ โดยการสร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกรเพื่อการเรียนรู้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้แผนชุมชนที่ได้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง ในด้านการให้บริการของศูนย์บริการฯ ที่เหมาะสมด้านการเกษตร จะเน้นการให้บริการในพื้นที่แก่สมาชิกองค์กรเกษตรกร และสำนักงานศูนย์บริการฯ โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีการปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ประสานงาน ผู้สนับสนุน และการบริการมากขึ้น รวมถึงการเป็นวิทยากรกระบวนการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรแก่เกษตรกร โดยมีกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชนในการรวบรวมข้อมูล การวางแผน ดำเนินงานร่วมกับคณะกรรมการศูนย์บริการฯ และชุมชน ดำเนินงานตามแผน ติดตามประเมินผล รายงาน และประชาสัมพันธ์

ส่วนระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพนั้น ประกอบด้วย 6 ระบบ คือ 1) ระบบข้อมูลสารสนเทศจะต้องกำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาระบบข้อมูลทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ในระดับตำบล และสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างอำเภอ จังหวัด เขต และส่วนกลาง 2) ระบบพัฒนาบุคลากรต้องมีการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัด และอำเภอตามระบบส่งเสริมการเกษตร และฝึกทักษะการเป็นวิทยากรกระบวนการ โดยร่วมเรียนรู้ในการจัดเวทีชุมชน ตลอดจนการใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารบุคคล เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจการพัฒนาบุคลากร 3) ระบบติดตามและนิเทศงาน ใช้วิธีการนิเทศงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ โดยร่วมกันวางแผนและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็น รูปแบบ กระบวนการติดตามและร่วมกันแก้ไขปัญหา 4) ระบบประเมินผล ใช้

การประเมินแบบมีส่วนร่วมโดยการกำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาระบบประเมินผล เพื่อพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพ มีการประเมินทุกระดับ 6 เดือนต่อครั้ง เน้นผลผลิตและผลลัพธ์ของงาน เพื่อใช้ประกอบการพิจารณาความดีความชอบและการแต่งตั้งโยกย้าย 5) ระบบประชาสัมพันธ์ กำหนดกรอบแนวทางวัตถุประสงค์ของการประชาสัมพันธ์ร่วมกันทุกระดับ และเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ 6) ระบบสนับสนุนแผนชุมชน ชุมชนมีการกำหนดผู้รับผิดชอบโครงการในการขับเคลื่อนแผนสู่การปฏิบัติ และให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสนับสนุนซึ่งกันและกันในหลาย ๆ รูปแบบ

Abstract

The objective of the study on "Participatory Agricultural Extension Role Model" was to investigate the effective field and supporting operation systems of agricultural extension system for supporting farmers' self-reliance through the participation of Extension Agents, the Sub-District Agricultural Technology Transfer Centre (SATTC), and the community. The research areas were Pattalung Province's Districts of Muang, Kuankanun, and Kongkhla.

It was found that

1. The field operation system

- As the main mechanism of extension service, the Centre's Committee could be the community's representatives
- For a better understanding on its roles, the Committee could be educated through learning process in public forums, namely,
 - a) concepts and ideas on community development for self reliance
 - b) the study on the community development and basic information
 - c) assessment of community's capabilities and problems
 - d) study visit of successful communities for further application for its own community development plans
 - e) formulation of plans/projects for drafting community plans
 - f) organization of public hearing on proposed plan for plan adjustments. The plan could be operationalized to be action plans for further technology transfer and establishment of farmers' organizations for learning network, mutual support, and the Centre's extension services
 - g) The Centre's service could be available at field and the Centre
- The desirable roles of Extension Agents were as follows:
 - a) to act as the coordinator, facilitator, supporter for extension services
 - b) to act as the moderator of learning process and technology transfer for farmers
 - c) to cooperate with the Centre's Committee and the community in collecting data, formulating action plan, implementing activities, monitoring, supervising, reporting, and publicizing

2. The supporting operation system

- Information technology: to set up the guidelines for information development (physical, biological, economic and social aspects), to be on-lined database at provincial, district, and sub-district level
- Personnel development: to organize provincial and district workshops in line with PW and DW, to increase officials' training skills for learning process through public forums, to apply the merit system for personnel's promotion and incentives
- Monitoring and supervision: to increase the participation of all parties concerned especially in the process of planning, agenda setting, methodology, and problem-solving for monitoring and supervision
- Evaluation: to undertake every six month with participatory approach for evaluation development, to emphasized on output and outcome of officials' performance in order to apply for occupational promotion and transfer
- Publicization: to set up overall publicization framework with focus on the utilization of existing resources at the utmost benefits
- Community plan support: to encourage the community to take full actions in operationalizing community plan to action plans, to facilitate all agencies

concerned to participate in learning process and mutual support in various aspects

To summarize that the implementation of agricultural extension aiming at establishment of self-reliant community development could be reinforced by the field operation system with the support of the Centre as the main mechanism of increased community participation in management and networking establishment, and the newly established roles of Extension Agents as the advisor, coordinator, and trainer of learning process for farmers' learning. The supporting operation system with emphasis on participation of all relevant parties had been also recommended for the fulfillment.

คำนำ

จังหวัดพัทลุง ได้รับพิจารณาจากกรมส่งเสริมการเกษตร ให้เข้าร่วมโครงการวิจัย เรื่อง “ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมีพื้นที่กรณีศึกษา 3 อำเภอ ๗ ละ 3 ตำบล รวม 9 ตำบล คือ อำเภอเมืองพัทลุง ได้แก่ ตำบลตำนาน ตำบลท่าแค และตำบลพญาขัน อำเภอควนขนุน ได้แก่ ตำบลพนาสูง ตำบลทะเลน้อย และตำบลแพรกหา และอำเภอกงหรา ได้แก่ ตำบลคลองทรายขาว ตำบลชะรัด และตำบลสมหวัง เป็นการวิจัยระบบส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีเป้าหมายให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ โดยชุมชนเป็นศูนย์กลางและให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้น ประกอบด้วย ระบบการทำงานในพื้นที่ที่มีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบล เป็นกลไกขับเคลื่อนพร้อมทั้งมีระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปด้วย ได้แก่ ระบบข้อมูลสารสนเทศ ระบบพัฒนาบุคลากร ระบบติดตามและนิเทศงาน ระบบประเมินผลงาน ระบบประชาสัมพันธ์ และระบบสนับสนุนแผนชุมชน ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย ในครั้งนี้ สามารถดำเนินงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยดี เนื่องจากได้รับความร่วมมือของทุกฝ่าย อาทิ ผู้นำชุมชน ทั้ง 9 ตำบล ของ 3 อำเภอ คณะที่วิจัยจังหวัดพัทลุง คณะที่วิจัยจากส่วนกลาง บุคลากรจาก สกว. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณวรรณิ์ ส่งแสง พนักงานบันทึกข้อมูล สำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง ที่ได้ช่วยเหลือในการจัดพิมพ์และผลิตเอกสารรายงานผลวิจัยเล่มนี้ จนเสร็จสมบูรณ์ คณะผู้วิจัย จึงขอขอบคุณทุกท่านตามรายนามข้างต้น ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

คณะผู้วิจัย

ธันวาคม 2546

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	(4)
สารบัญแผนภูมิ	(5)
บทที่ 1 บทนำ	
- ความสำคัญและที่มา	1-2
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
- ใจหายคำถามงานวิจัย	3-6
- นิยามศัพท์	7-8
บทที่ 2 การตรวจเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
- การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน	9-12
- การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนฯ ฉบับที่ 9	12-13
- บทบาทหน้าที่และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตร	13-17
- ระบบส่งเสริมการเกษตร	17-34
- การส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน	34-35
- กระบวนการจัดทำแผนชุมชน	35
- ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35-44
- กรอบการวิจัย	45
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	
- ขั้นตอนการวิจัย	46
- การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์	46-47
- ขอบเขตการวิจัย	47
- ระยะเวลาการศึกษาวิจัย	47
- กิจกรรมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย	48-50
- แผนปฏิบัติการวิจัย	50-51
บทที่ 4 ระบบการทำงานในพื้นที่	
- ใจหายวิจัย	52
- กระบวนการดำเนินงานศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	53-79
- การให้บริการของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	79-85
- กระบวนการที่ได้มาของแผนชุมชน	85-92
- บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร	92-105

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	77-77
2 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับการให้บริการของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	84
3 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำแผนชุมชน	91-92
4 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับบทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ฯ	104
5 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องข้อมูลสารสนเทศ	111
6 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาบุคลากร	116
7 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องการติดตามและนิเทศงาน	122
8 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องการแข่งขันผลงาน	125
9 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องการประชุมสัมพันธ์	129
10 แสดงปัญหา/อุปสรรค สาเหตุ และวิธีการแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องการสนับสนุนแผนของชุมชน	134

สารบัญแนภูมิ

แนภูมิที่	หน้า
1 แสดงการเชื่อมโยงเครือข่ายในทุกระดับ	66
2 แสดงโครงสร้างการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	68
3 แสดงกระบวนการดำเนินงานและการบริการของศูนย์บริการฯ ประจำตำบลฯ	135 –139
4 แสดงการให้บริการของศูนย์บริการฯ ประจำตำบลฯ	141 –142
5 แสดงกระบวนการจัดทำแผนชุมชน	143
6 แสดงบทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ฯ	145
7 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	146
8 แสดงผลการวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบเกี่ยวกับ กระบวนการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	147
9 แสดงผลการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบเกี่ยวกับ การให้บริการของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล	148
10 แสดงผลการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบเกี่ยวกับ กระบวนการได้มาของแผนชุมชน	149
11 แสดงระบบข้อมูลสารสนเทศ	150
12 แสดงระบบการพัฒนาบุคลากร	152
13 แสดงระบบการติดตามและนิเทศงาน	153
14 แสดงระบบการประเมินผลงาน	154
15 แสดงระบบการประชาสัมพันธ์	155-156
16 แสดงระบบการสนับสนุนแผนชุมชน	157
17 แสดงผลการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบเกี่ยวกับ ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่	159

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มา

ด้วยประเทศไทย ได้เผชิญกับสภาวะการณ์ใหม่ ทั้งในทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ รวมทั้งเผชิญแรงกดดันจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ซึ่งกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกที่สำคัญ ได้แก่ การปกครองแบบประชาธิปไตย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น การเคารพสิทธิมนุษยชน และคุณภาพชีวิตอย่างเท่าเทียมกัน การส่งเสริมการค้าเสรี การพิทักษ์สิ่งแวดล้อม และการให้ข้อมูลข่าวสารแบบเครือข่าย ซึ่งประเด็นเหล่านี้นับวันจะทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น และมีผลบีบคั้นให้สังคมในทุกประเทศต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสดังกล่าว ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงข้างต้น ประเทศไทยได้เร่งปรับตัวในแต่ละด้านอย่างเร่งด่วน การจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ในปี พ.ศ. 2540 ถือเป็น การปรับตัวทางการเมืองครั้งใหญ่ โดยสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับนี้คือการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐเพิ่มขึ้น การปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพมากขึ้น โดยกำหนดให้มีมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ การกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง และตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง การสนับสนุนระบบเศรษฐกิจเสรี โดยอาศัยกลไกตลาด การยกเลิกและละเว้นการตรากฎหมายและกฎเกณฑ์ที่ควบคุมธุรกิจที่ไม่สอดคล้องกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และต้องไม่ประกอบกิจการแข่งขันกับเอกชน และการจัดระบบงานของรัฐ ให้มีประสิทธิภาพ ทั้งเรื่องโครงสร้าง กระบวนการ และวัฒนธรรมการบริหารจัดการภาครัฐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- ให้ภาครัฐสามารถนำบริการที่ดีมีคุณภาพสูงไปสู่ประชาชน
- มีระบบการทำงานและเจ้าหน้าที่ที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลสูงเท่าเทียมกับมาตรฐานสากล
- มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
- เป็นระบบที่เกื้อกูลและไวต่อปัญหาและความต้องการของประชาชน ยืดหยุ่นและปรับตัวได้ทันการต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมและประชาคมโลก รวมทั้งเสริมสร้างวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล
- เป็นระบบที่ได้รับความเชื่อถือศรัทธาของประชาชน

ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายสูงสุดของการปฏิรูปภาครัฐ คือ เพื่อให้ประชาชนคนไทย มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเป็นอยู่ดี และมีความสุข สังคมไทยมีเสถียรภาพและชาติไทยมีเกียรติภูมิ ได้รับความเชื่อถือ และมีความสามารถสูงสำหรับการแข่งขันในเวทีโลก

เมื่อพิจารณาการพัฒนาภาคเกษตรของไทย มีความสำคัญต่อการพัฒนาของประเทศเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงประชากรในประเทศ และในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก และในด้านการทำรายได้แก่ประเทศ ปีละหลายแสนล้านบาท ในปี 2543 มีมูลค่าส่งออกถึง 626,277 ล้านบาท ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ประชากรภาคเกษตร เป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ คิดเป็นร้อยละ 56 ของประชากรทั้งประเทศ จากข้อมูลปี 2544 แต่ผลจากการพัฒนาการเกษตร ยังปรากฏว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมิรู้ฐานะยากจน และสังคมของเกษตรกรยังไม่เข้มแข็งด้วยสาเหตุจากปัจจัยหลาย ๆ ประการ อาทิ เช่น ภัยธรรมชาติ ราคาผลผลิตตกต่ำ และไม่แน่นอน กระบวนการพัฒนาที่ไม่ค่อยถูกทิศทางและอื่น ๆ

กรมส่งเสริมการเกษตร ได้ดำเนินการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรมาเป็นลำดับ นับตั้งแต่ปี 2510 ซึ่งเป็นปีที่จัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นมา และได้ปรับปรุงและประกาศใช้ระบบส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ปี 2540 ล่าสุดได้ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นกลไกในการทำงานในพื้นที่ตั้งแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากระบบส่งเสริมการเกษตร เป็นกลไกในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ในการถ่ายทอดวิชาการ ข้อมูล ข่าวสาร ไปสู่เกษตรกรได้อย่างทั่วถึง

ฉะนั้น กรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีภารกิจหลักเกี่ยวกับการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกร พัฒนา/ส่งเสริมอาชีพการเกษตร และองค์กรเกษตรกร ตลอดจนบริการทางการเกษตรแก่เกษตรกร เพื่อเพิ่มศักยภาพของเกษตรกร เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต สร้างรายได้และความมั่นคงในการประกอบอาชีพการเกษตร โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้ จำเป็นอย่างยิ่งกรมฯ จึงให้ความสำคัญกับการปรับปรุงพัฒนาระบบการทำงาน ให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อประสิทธิผลของงานส่งเสริมการเกษตรในโอกาสต่อไป สำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง จึงเห็นสมควรเข้าร่วมจัดทำโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง และใช้เป็นข้อมูลพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตร ของกรมส่งเสริมการเกษตร
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการตามระบบส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้สามารถทำงานวิจัยควบคู่ไปกับการปฏิบัติงาน อันจะส่งผลให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสามารถนำงานวิจัยไปปรับใช้ในการพัฒนาการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในความรับผิดชอบให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
2. พื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัย 3 อำเภอ 9 ตำบล ได้มีการพัฒนาการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และขยายผลไปสู่อำเภออื่น ๆ ภายในจังหวัด
3. กรมส่งเสริมการเกษตรสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนามหาภาค แนวทางและวิธีการทำงานส่งเสริมการเกษตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โจทย์คำถามงานวิจัย

1. ระบบการทำงานในพื้นที่

โจทย์ 1.1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างไร

โจทย์ย่อย 1.1.1: กระบวนการดำเนินงานศูนย์ฯ แบบมีส่วนร่วม

โจทย์ย่อย 1.1.2: การให้บริการของศูนย์ฯ แก่ชุมชนที่เหมาะสม

โจทย์ย่อย 1.1.3: กระบวนการได้มาของแผนชุมชน

โจทย์ 1.2 : บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล

2. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

โจทย์ย่อย 2.1 : ระบบข้อมูลสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.2 : ระบบพัฒนาศักยภาพที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.3 : ระบบการติดตามและนิเทศงานที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.4 : ระบบประเมินผลงานที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.5 : ระบบการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ

โจทย์ย่อย 2.6 : ระบบการสนับสนุนแผนของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

ซึ่งแต่ละโจทย์ จะกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับ สิ่งที่จะควรจะเป็น ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

รายละเอียดโจทย์งานวิจัยและสิ่งที่ควรจะเป็น

ก. ระบบการทำงานในพื้นที่

โจทย์วิจัย	สิ่งที่ควรจะเป็น
1. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างไร 1.1 กระบวนการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม	1. เป็นศูนย์ที่มีการบริหารจัดการของชุมชนโดยชุมชน 2. เป็นศูนย์กลางการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานและชุมชน 3. เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงานด้านการเกษตรในพื้นที่รูปแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) 4. เป็นศูนย์ที่มีเครือข่ายการบริการและถ่ายทอดความรู้ เช่น เครือข่ายวิทยากร ชาวบ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มสถาบัน 5. เป็นศูนย์ฯ ที่มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ชัดเจน 6. สำนักงานศูนย์ฯ เป็นสัดส่วนและเป็นศูนย์กลางฯ
1.2 การให้บริการของศูนย์ฯ แก่ชุมชนที่เหมาะสม	1. ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องมาให้บริการทางการเกษตร อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ 2. มีจุดสาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยี พร้อมทั้งวิทยากรที่เหมาะสมและให้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง 3. มีข้อมูลข่าวสาร อุปกรณ์ เครื่องมือที่ทันสมัย เพื่อบริการและผู้รับบริการพึงพอใจ
1.3 กระบวนการได้มาของแผนชุมชน	แผนของชุมชนแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่ โดยจัดเวทีชาวบ้าน และสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชน ดังนี้ 1. เตรียมความพร้อม/ทำความเข้าใจกับชุมชนในหลักการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง 2. รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ (กายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม) 3. ศึกษาดูงานของชุมชนต้นแบบ 4. วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล 5. ยกร่างแผนชุมชน 6. ประชาพิจารณาแผนระดับตำบล

โจทย์วิจัย	สิ่งที่ควรจะเป็น
2. บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล	1. เป็นผู้ประสานงานการบริหารจัดการและสนับสนุนการปฏิบัติงานต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยใช้ศูนย์ เป็นกลไกเพื่อให้เกิดกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและบูรณาการ 2. เป็นวิทยากรกระบวนการที่มีความชำนาญ สามารถสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้และการจัดเวทีชาวบ้าน โดยให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ 3. กระบวนการทำงานโดยใช้ศูนย์ เป็นกลไก ตั้งแต่เรื่องข้อมูล แผนงาน/โครงการของชุมชน การดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการ การติดตามประเมินผล การสรุปผลและการรายงานผลงาน ตลอดจนการประชาสัมพันธ์

รายละเอียดโจทย์งานวิจัยและสิ่งที่ควรจะเป็น

ข. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

โจทย์วิจัย	สิ่งที่ควรจะเป็น
1. ระบบข้อมูลสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ	- ข้อมูลถูกต้อง สมบูรณ์และทันสมัย - มีการจัดหมวดหมู่ ด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม เพื่อสะดวกในการใช้ประโยชน์ - บุคลากรมีความรู้ ความชำนาญในการวิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล แล้วนำไปใช้ประโยชน์ รวมทั้งมีทักษะในการใช้เครื่องมือ - หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วางระบบการสนับสนุนข้อมูลข่าวสาร อย่างชัดเจน
2. ระบบพัฒนาบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ	- มีจิตสำนึกตั้งใจ และทุ่มเทในการทำงาน - เป็นผู้ใฝ่รู้ และรู้ทันกระแสที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา - มีความรู้ ทักษะและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับด้านต่าง ๆ ที่ใช้ในการปฏิบัติงาน
3. ระบบการติดตามและนิเทศงานที่มีประสิทธิภาพ	- มีการวางแผนและดำเนินการนิเทศงานทุกระดับ และให้ความสำคัญกับงานในระดับพื้นที่ - ใช้รูปแบบการนิเทศงานแบบมีส่วนร่วม - จัดทีมงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกัน นิเทศงานตามความเหมาะสม - ใช้ผลการนิเทศงานในการปรับปรุงและพัฒนางานอย่างเป็นระบบ
4. ระบบประเมินผลงานที่มีประสิทธิภาพ	- มีการประเมินผลงานทุกระดับ จนถึงคณะกรรมการของศูนย์ฯ ใช้รูปแบบมีส่วนร่วม - นำผลมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาและการบริหารบุคคลอย่างจริงจัง
5. ระบบการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ	- การวางแผนการประชาสัมพันธ์ประจำปีแบบมีส่วนร่วมในทุกๆระดับ - ดำเนินการประชาสัมพันธ์ผลงานตามสื่อต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ - เกษตรกรและผู้นำชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านประชาสัมพันธ์มากขึ้น
6. ระบบการสนับสนุนแผนของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ	ต้องการให้มีทีมงานรับผิดชอบแผนของชุมชน ด้านพัฒนาการเกษตรเป็นรายศูนย์เพื่อจะได้ประสานงานกับองค์กรต่างๆ และผลักดันแผนสู่การปฏิบัติ

นิยามศัพท์

“ระบบส่งเสริมการเกษตร” หมายถึง ระบบบริหารจัดการการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการนำความรู้และเทคโนโลยีไปสู่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับปรุงวิธีการผลิตตลอดจนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

“การทำงานแบบมีส่วนร่วม” หมายถึง การทำงานที่มีการร่วมกันในเรื่องการตัดสินใจว่าควรทำอะไรทำอย่างไร และดำเนินการตามแนวทางที่ตัดสินใจ โดยได้รับประโยชน์จากกิจกรรมที่มีส่วนร่วมนั้น ๆ

“กระบวนการเรียนรู้” หมายถึง การที่เจ้าหน้าที่ เกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำงานร่วมกันในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะที่เท่าเทียมกัน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

“จังหวัด” หมายถึง สำนักงานเกษตรจังหวัด

“ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล” หมายถึง ศูนย์กลางความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชนที่มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการพัฒนาด้านการเกษตร โดยชุมชนมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่

“การบูรณาการ” หมายถึง กระบวนการผสมผสานการทำงานในพื้นที่ระหว่าง เจ้าหน้าที่ของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อขจัดความซ้ำซ้อนของทรัพยากรบุคคล งบประมาณ งาน เวลา และลดความสับสนของผู้ปฏิบัติงานและเกษตรกร

“ชุมชน” หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นดำรงชีวิตและเพื่อการผลิต มีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ โดยที่สังคมยังมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ และสมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร

“ระบบการทำงานในพื้นที่” หมายถึง ระบบวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอ

“แผนชุมชน” หมายถึง แผนที่เกิดจากความคิดของคนในชุมชนที่ร่วมกัน คิดแบบมีส่วนร่วมและจัดทำขึ้น โดยคนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และเตรียมความพร้อมในวิธีคิดมาก่อน ซึ่งจะบอกถึงทิศทางการพัฒนาชุมชนว่าจะเดินไปในทิศทางใด

“เครือข่ายการเรียนรู้” หมายถึง การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มกิจกรรม โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมร่วมกันหรืออาจมีการรวมตัวเพื่อแลกเปลี่ยนกัน มีผลประโยชน์ร่วมกันหรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน

“เวทีชุมชน” หมายถึง เวทีที่มีการพบปะพูดคุยและทุกคนมีส่วนร่วม โดยมีวิทยากรชุมชนมาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการตรวจสอบและปรับข้อมูลให้ตรงกัน

"วิทยาการกระบวนการ" คือ ผู้ทำหน้าที่จัดกระบวนการให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ โดยใช้เทคนิคและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญ เพื่อให้งานของกลุ่มบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างจริงจัง

"ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่" หมายถึง ระบบสนับสนุนการทำงานของ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมและบริการทางการเกษตรแก่เกษตรกร

"ระบบข้อมูลสารสนเทศ" หมายถึง ระบบการดำเนินงานด้านข้อมูลสารสนเทศให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและผู้เกี่ยวข้องดำเนินการจัดเก็บข้อมูล การประมวลผล การจัดทำฐาน ข้อมูลสารสนเทศ เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรในทุกระดับ

"ระบบพัฒนาบุคลากร" หมายถึง ระบบการพัฒนาบุคลากรในด้านความรู้ ทักษะคติ และทักษะขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

"ระบบการติดตามและนิเทศงาน" หมายถึง ระบบการติดตามให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ช่วยประสานความร่วมมือและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในทุกฝ่าย รวมทั้งสร้างขวัญกำลังใจให้เจ้าหน้าที่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

"ระบบประเมินผล" หมายถึง ระบบการประเมินผลการดำเนินการ เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานตามกระบวนการทำงานในพื้นที่ และการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ รวมทั้งนำผลการประเมินไปปรับปรุงการทำงานและการบริหารงาน

"ระบบการประชาสัมพันธ์" หมายถึง ระบบการสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีกับประชาชนและเจ้าหน้าที่ เพื่อก่อให้เกิดการสนับสนุน ร่วมมือ เชื่อถือและศรัทธาจากประชาชน ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ

"ระบบการสนับสนุนแผนชุมชน" หมายถึง ระบบการสนับสนุนให้ชุมชนได้รับความรู้ ด้านวิชาการ ปัจจัยการผลิต และทุนในการดำเนินการต่างๆ จากแหล่งสนับสนุนของภาครัฐและเอกชน ที่สอดคล้องและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นให้หน่วยงานระดับจังหวัดเป็นหน่วยบูรณาการแผนงาน/โครงการ งบประมาณในการดำเนินการในพื้นที่

"การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)" หมายถึง วิธีการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่มที่เป็นเจ้าของงานวิจัยร่วมกันวิจัยเรื่องของตนเอง ทุกขั้นตอนตั้งแต่การแสวงหาความรู้ร่วมกันในระหว่างหมู่คณะร่วมคิด วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ ประเมินผล และร่วมรับผลที่เกิดการดำเนินงานและสรุปบทเรียนเพื่อหาทางพัฒนาต่อไป

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาด้านแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม คณะนักวิจัยได้ศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามประเด็นต่าง ๆ ได้แก่

- 2.1 การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2.2 การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)
- 2.3 บทบาทหน้าที่ และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตร
- 2.4 ระบบส่งเสริมการเกษตร
- 2.5 การส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน
- 2.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

โดยมีรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

2.1 การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.1.1 ความหมายและแนวคิดการทำงานแบบมีส่วนร่วม

"การมีส่วนร่วม" ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายและมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังทีนเรศ สงเคราะห์สุข (2541) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาดังแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย(ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้สรุปไว้ว่าการมีส่วนร่วมมีความหมายในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน

อรพินท์ สพโชคชัย (2539) ได้กล่าวถึงการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และการทำงานในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนในการพัฒนา เป็นกระแสแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์การพัฒนาในอดีต ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นกระบวนการที่น่าจะมีพลังในการผลักดันการพัฒนาสังคมมากกว่าในอดีต โดยลักษณะการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคี ประกอบด้วยภาคต่าง ๆ คือ ภาครัฐราชการ ภาคประชาชนและชุมชน ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคธุรกิจ การดำเนินงานที่ทุก

ส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมนี้จะต้องทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน โดยสร้างกลไกให้เกิดการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในลักษณะที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์(win-win approach)

สุรพล จันทราปัติย์ (2544) อ้างโดย บำเพ็ญ เขียวหวาน (2544) กล่าวถึง การสร้างการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ แนวทางและวิธีการเข้ามามีส่วนร่วม สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ร่วมกัน และการสนับสนุนของสถาบัน โดยสถาบันต้องสนับสนุนทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการและมีการเชื่อมประสานกับองค์กร อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือองค์กรท้องถิ่น สภาพการเรียนรู้ที่ต้องเน้นการแก้ไขปัญหา มีการร่วมคิดร่วมตัดสินใจ และร่วมมือกันในการปฏิบัติงานในท้องถิ่น ความรับผิดชอบอยู่ที่ตัวบุคคลที่ต้องใช้ดุลยพินิจ และการได้ตรงอย่างรอบคอบมากกว่าจะอยู่ที่ระเบียบวิธีปฏิบัติ หรือกฎเกณฑ์ใดๆ พฤติกรรมและเจตคติของบุคคลต้องมีความเป็นประชาธิปไตย ยินดีรับฟังและเอื้ออำนวยต่อกระบวนการเรียนรู้และตัดสินใจของประชาชนไม่ใช่การแนะนำสั่งสอนในการปฏิบัติงานร่วมกับประชาชน กลุ่มและองค์กรท้องถิ่นจะได้รับการสั่งสอน สนับสนุนให้ทดสอบความคิดและวิธีการอย่างเป็นระบบด้วยความสามารถและศักยภาพของชุมชนที่จะเป็นไปได้

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2544) ได้กล่าวถึงแนวคิดการลดความยากจนต้องเริ่มจากการประเมินและการวางแผนลดความยากจนในระดับท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม โดยคนจนต้องเป็นกลไกหลักในการแก้ปัญหายากจน โดยเป็นศูนย์กลางใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่มีโครงสร้างเปรียบเหมือนไข่ดาว มีคนจนเป็นไข่แดง ทำหน้าที่ตัดสินใจ ส่วนผู้นำชุมชนและภาคีการพัฒนาอยู่ที่ไข่ขาว ทำหน้าที่เป็นกลไกรองและกลไกเสริม การมีส่วนร่วมใช้กระบวนการ 5 ร คือ รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ ทั้งนี้จะเน้นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายในทุกขั้นตอน

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2544) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร คือ การมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่างๆ ทางส่งเสริมการเกษตร ซึ่งได้แก่ เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร เยาวชน เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการทำกิจกรรมในขั้นต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา คือ ร่วมคิดค้นหาแนวทางแก้ปัญหาของตนเอง ตัดสินใจ เลือกแนวทางในการพัฒนา ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้มีโอกาสพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการคิดริเริ่ม การจัดการ การควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของชุมชนด้วยความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ตลอดจนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน โดยถือว่าบุคคลเป้าหมายนั้นเป็นผู้มีส่วนได้เสียในการดำเนินการพัฒนาด้วยความรู้สึกร่วมถึงความเป็นเจ้าของ หรือหุ้นส่วนซึ่งจะมีผลทำให้เกิดการสร้างพลังอำนาจ(empowerment) ให้เกิดขึ้นกับกลุ่ม

2.1.2 การพัฒนาอย่างยั่งยืน

อรุณ อวนสกุล (2543) ให้ความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยมีคนในสังคมเป็นเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้มีความกินดีอยู่ดีมีสุข ตลอดจนมีโอกาสได้รับการศึกษาและบริการทางสาธารณสุขที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามกฎหมาย มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และที่สำคัญ คือ ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้สภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี ทั้งในเชิงกายภาพและคุณภาพ

พงษ์ศักดิ์ อังกลสิทธิ์ (2543) กล่าวว่า การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการผลิตเพื่อการพัฒนาผลผลิตที่สามารถดำเนินการผลิตที่ยาวนาน โดยมีความสมดุลของผลผลิต การใช้เทคโนโลยี ภูมิปัญญาเกษตรกรและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อลดความเสี่ยงของเกษตรกรและมีรายได้ที่เหมาะสม รวมทั้งลดสถานะความเป็นหนี้สินของเกษตรกร การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องมุ่งสู่เกษตรกรเป็นสำคัญ เพราะเกษตรกรเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในกระบวนการผลิต จึงต้องมุ่งพัฒนาเกษตรกรให้มีความรู้ ความสามารถและประสิทธิภาพในการผลิต โดยให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนเป็นเจ้าของในการพัฒนาการผลิตซึ่งย่อมจะเกิดผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

จากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น ได้นำไปสู่แนวทางแก้ไขปัญหที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มเกษตรกร หันมาให้ความสนใจในการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ทิศทางดังกล่าวยังคงเป็นเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2548) แต่หันมาให้ความสำคัญที่กระบวนการทำงานและการผสมผสานเทคโนโลยีใหม่กับภูมิปัญญาชาวบ้าน พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้มีการประสานงานระหว่างภาคีต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงได้กำหนดนโยบายให้มีการทำงานแบบบูรณาการ มีการระดมทรัพยากรบุคคลและงบประมาณลงในพื้นที่และชุมชนในลักษณะผสมผสาน มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการพัฒนา เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

โครงการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน มีเป้าหมายในการเพิ่มขีดความสามารถและเสริมสร้างประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตรยั่งยืนให้แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรรายย่อย เน้นการปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงาน โดยให้ทุกฝ่าย รวมทั้งเกษตรกร ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และได้กำหนดนโยบายให้มีการทำงานแบบบูรณาการมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ควบคู่การพัฒนา เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการเช่นนี้เป็นการเสริมสร้างศักยภาพ และความเข้มแข็งให้กับ องค์กรชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร หากทำ

เช่นนี้ติดต่อกันไปนาน ๆ กลุ่มเกษตรกรก็จะมีประสบการณ์ ความรู้ ทักษะและมีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งตนเองได้ในที่สุด

โดยสรุปการทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นแนวทางการพัฒนาที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มเกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ต้น คือร่วมคิดค้นหาแนวทางแก้ปัญหาของตนเอง ตัดสินใจ เลือกแนวทางในการพัฒนา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน โดยมีเกษตรกรเป็นเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้มีโอกาสพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการคิด ริเริ่ม จัดการควบคุมการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ตลอดจนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและรับผิดชอบผลที่เกิดจากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน กระบวนการเช่นนี้เป็นการเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร หากทำเช่นนี้ติดต่อกันไปนาน ๆ กลุ่มเกษตรกรจะมีประสบการณ์ ความรู้ ทักษะ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

2.1 การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545) ได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยปรัชญาและแนวคิดหลักในการพัฒนาประเทศ ดังนี้ คือยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไทยเป็นพื้นฐานการพัฒนา ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยยึดหลักให้คนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างแท้จริงและมุ่งหมายให้สังคมไทยพัฒนาไปสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้และเอื้ออาทรต่อกัน

นอกจากนี้แล้วทิศทางการพัฒนาที่สำคัญ คือให้ความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพคน คุณภาพชีวิตและคุณค่าวัฒนธรรมไทย และการสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและพลังท้องถิ่นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นกลไกในการพัฒนา

ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ควรมีแนวทางการพัฒนา โดยการส่งเสริมการรวมกลุ่มเป็นองค์กร ชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในการพัฒนา และแก้ปัญหาของตนเองให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและเพิ่มรายได้

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 คือ เน้นการเพิ่มศักยภาพของชุมชน การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและพลังท้องถิ่นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นกลไกในการพัฒนา

2.3 บทบาทหน้าที่ และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2537) ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. 2537 กำหนดอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร ไว้ดังนี้

1. พัฒนา ส่งเสริม และถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตพืชและธุรกิจเกษตรแก่เกษตรกร
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อเป็นแหล่งรับและเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตร
3. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร หรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย และได้แบ่งส่วนราชการของกรมส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

ก. ราชการบริหารส่วนกลาง ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานเลขานุการกรม
- 2) กองคลัง
- 3) กองการเจ้าหน้าที่
- 4) กองเกษตรสัมพันธ์
- 5) กองขยายพันธุ์พืช
- 6) กองป้องกันและกำจัดศัตรูพืช
- 7) กองแผนงาน
- 8) กองฝึกอบรม
- 9) กองพัฒนาการบริหารงานเกษตร
- 10) กองส่งเสริมธุรกิจเกษตร
- 11) กองส่งเสริมพืชไร่นา
- 12) กองส่งเสริมพืชสวน
- 13) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคกลาง
- 14) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคตะวันตก
- 15) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคตะวันออก
- 16) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 17) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้
- 18) สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคเหนือ

ข. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานเกษตรจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้
 - ส่งเสริมการผลิตพืช ธุรกิจเกษตร และการดำเนินการของสถาบันเกษตรกร รวมทั้งประสานการพัฒนาการเกษตรในจังหวัดท้องถิ่น
 - กำกับ ดูแล และสนับสนุนการปฏิบัติงานของสำนักงานเกษตรอำเภอ

- ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

ตามแผนอัตรากำลัง 3 ปี กรมส่งเสริมการเกษตร (พ.ศ. 2537 – 2539) ได้กำหนดโครงสร้างของสำนักงานเกษตรจังหวัด โดยแบ่งออกเป็น 4 ฝ่าย คือ

1.1 ฝ่ายบริหาร มีหน้าที่รับผิดชอบงานสารบรรณ งานธุรการทั่วไป งานการเจ้าหน้าที่ งานการเงิน บัญชีและพัสดุ งานพัฒนาสถาบันเกษตรกร งานวิชาการ เกษกิจเกษตร และงานช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบภัยธรรมชาติในเขตจังหวัดที่รับผิดชอบ

1.2 ฝ่ายแผนงาน มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรและแผนงานประจำปีของสำนักงานเกษตรจังหวัด การปฏิบัติงานตามโครงการและกิจกรรมพิเศษ ประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนงานโครงการและระบบส่งเสริมการเกษตร เก็บรวบรวมสถิติข้อมูลด้านการเกษตร ดำเนินงานฝึกอบรม เจ้าหน้าที่และเกษตรกร ผลิตเอกสารคำแนะนำทางวิชาการ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์งานส่งเสริมการเกษตรของสำนักงานเกษตรจังหวัด

1.3 ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาการผลิต มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาการผลิตพืชเศรษฐกิจต่าง ๆ ในจังหวัดโดยการใช้เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิต ปรับปรุงคุณภาพ และลดต้นทุนการผลิต การบริการให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการในด้านการผลิตพืช และการดำเนินงานเกี่ยวกับธุรกิจเกษตร

1.4 ฝ่ายป้องกันและกำจัดศัตรูพืช มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้บริการและปฏิบัติงานด้านป้องกันและกำจัดศัตรูพืช การสำรวจ ตรวจสอบและวางแผนการป้องกันกำจัดศัตรูพืช การพยากรณ์เตือนการระบาดของศัตรูพืช ให้คำปรึกษาแนะนำ ถ่ายทอดความรู้ด้านการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชแก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกร

2) สำนักงานเกษตรอำเภอ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในเขตพื้นที่รับผิดชอบ
- ปฏิบัติหน้าที่และประสานงานในฐานะตัวแทนกระทรวงในระดับตำบล
- ปฏิบัติงานร่วมกันหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

โครงสร้างของสำนักงานเกษตรอำเภอ แบ่งออกเป็น 3 งาน คือ

2.1 งานธุรการ มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานสารบรรณ งานธุรการทั่วไป งานการเจ้าหน้าที่ งานงบประมาณ การเงิน และบัญชี และงานพิมพ์ตลอดจนการติดต่อประสานงานทั่วไปของสำนักงาน

2.2 งานพัฒนาสถาบันเกษตรกร มีหน้าที่รับผิดชอบงานส่งเสริมและพัฒนาสถาบันเกษตรกร ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร งานวิชาการเคหกิจเกษตร งานส่งเสริมธุรกิจเกษตร และการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบภัยธรรมชาติ

2.3 งานส่งเสริมการผลิต มีหน้าที่รับผิดชอบในการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการ ให้คำแนะนำส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการตลอดจนเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนาการผลิตของเกษตรกร แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของเกษตรกรในพื้นที่ที่รับผิดชอบ ร่วมมือและประสานกับหน่วยงานอื่นในพื้นที่ในการส่งเสริมด้านการประมง ปศุสัตว์ สหกรณ์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ต่อมาในปี 2545 กรมส่งเสริมการเกษตร (2545) ได้ดำเนินการปรับปรุงบทบาทภารกิจ โครงสร้างส่วนราชการและอัตรากำลังตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ.2545 ซึ่งได้กำหนดภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตรไว้ดังนี้

1. ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร
2. ฝึกอบรมเกษตรกร และให้บริการทางการเกษตร
3. พัฒนา ส่งเสริม และประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต และการจัดการผลผลิตพืช ประมง และปศุสัตว์แก่เกษตรกร
4. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร หรือตามที่กระทรวง หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย และได้แบ่งส่วนราชการของกรมส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

ก.ราชการบริหารส่วนกลาง ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานเลขานุการกรม
- 2) กองคลัง
- 3) กองแผนงาน
- 4) กองการเจ้าหน้าที่
- 5) กองพัฒนาการเกษตรพื้นที่เฉพาะ
- 6) กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร
- 7) ศูนย์สารสนเทศ
- 8) สำนักขยายเมล็ดพันธุ์พืช
- 9) สำนักพัฒนาเกษตรกร
- 10) สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี
- 11) สำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร
- 12) สำนักพัฒนาคุณภาพสินค้าเกษตร
- 13) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1 จ.ชัยนาท

- 14) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 2 จ.ราชบุรี
- 15) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 3 จ.ระยอง
- 16) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 จ.ขอนแก่น
- 17) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 5 จ.สงขลา
- 18) สำนักส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6 จ.เชียงใหม่

ข. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานเกษตรจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้
 - ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร องค์กรเกษตรกรและวิสาหกิจเกษตรของชุมชน
 - ส่งเสริมและประสานถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต การจัดการผลผลิตพืช ประมงและปศุสัตว์
 - กำกับ ดูแล และสนับสนุนการปฏิบัติงานของสำนักงานเกษตรอำเภอ
 - ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

โดยแบ่งงานออกเป็น 1 ฝ่าย 2 กลุ่ม คือ

1.1 ฝ่ายบริหารทั่วไป มีหน้าที่ รับผิดชอบการปฏิบัติงานบริหารทั่วไป ได้แก่ งานธุรการ งานสารบรรณ งานการเงินและบัญชี งานพัสดุและยานพาหนะ การจัดทำและบริหารงบประมาณ งานพิมพ์และแจกจ่ายเอกสาร งานการเจ้าหน้าที่ งานประชุม และงานประสานราชการทั่วไปของสำนักงาน

1.2 กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร มีหน้าที่

- ศึกษา วิเคราะห์และวางแผนการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร องค์กรเกษตรกร และเครือข่ายให้เข้มแข็ง
- ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจเกษตรของชุมชน
- ปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งติดตามประเมินผลการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรของจังหวัด
- ส่งเสริมสนับสนุนและประสานการดำเนินงานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
- ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ และให้บริการข้อมูลสารสนเทศการเกษตร
- ประสานและดำเนินงานโครงการพระราชดำริและพื้นที่เฉพาะ และช่วยเหลือเกษตรกรผู้ประสบภัยธรรมชาติ
- ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

1.3 กลุ่มส่งเสริมการผลิตและจัดการผลผลิต มีหน้าที่

- ศึกษา วิเคราะห์ และวางแผนการผลิตและจัดการผลผลิตพืช ประมงน้ำจืด และปศุสัตว์ขั้นพื้นฐาน
 - ศึกษา พัฒนา และคัดเลือกรูปแบบการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น
 - ดำเนินการส่งเสริม และประสานการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตและจัดการผลผลิต และการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานสินค้าเกษตร
 - ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการส่งเสริมการผลิตและจัดการผลผลิตในพื้นที่
 - ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย
- 2) สำนักงานเกษตรอำเภอ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้
- วางแผนและส่งเสริมการวางแผนการผลิตการเกษตรในอำเภอ
 - ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร องค์กรเกษตรกร และวิสาหกิจเกษตรของชุมชน
 - ส่งเสริมและประสานถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต การจัดการผลผลิตพืช ประมงและปศุสัตว์
 - ให้บริการและส่งเสริมอาชีพการเกษตรทุกสาขา
 - ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

2.4 ระบบส่งเสริมการเกษตร

2.4.1 ความหมาย

บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2536) กล่าวว่าไว้ว่าการส่งเสริมการเกษตร เป็นการนำความรู้ วิธีการ และเทคนิคใหม่ๆ ทางเกษตรไปแนะนำเผยแพร่ให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกร แล้วติดตามให้คำแนะนำช่วยเหลือจนบังเกิดผลสำเร็จ ขณะเดียวกันก็นำปัญหาทางเกษตรมาวิเคราะห์หาหนทางแก้ไข

สิน พันธุ์พินิจ (2544) กล่าวถึงระบบการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่าเป็นระบบการจัดการบริการ เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารหรือสารสนเทศ เทคโนโลยี และการให้การศึกษานอกระบบแก่เกษตรกร ตามที่เกษตรกรประสงค์จะยอมรับและเรียนรู้ด้วยความอิสระ โดยมีระบบส่งเสริมการเกษตรเป็นเครื่องมือและกลไกสำคัญที่จะนำความรู้และเทคโนโลยีไปเผยแพร่แก่เกษตรกร

สรุปได้ว่าระบบส่งเสริมการเกษตร หมายถึง ระบบบริหารจัดการการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการนำความรู้และเทคโนโลยีไปสู่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับปรุงวิธีการผลิตตลอดจนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

2.4.2 พัฒนาการระบบส่งเสริมการเกษตรของประเทศไทย

เอกชัย โอเจริญ (2541) ได้กล่าวไว้ว่าระบบส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกร โดยมีวัตถุประสงค์ให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับปรุงวิธีการผลิตตลอดจนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง เพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรบรรลุจุดมุ่งหมายสำคัญตามหลักปรัชญาของงานส่งเสริมการเกษตร คือให้เกษตรกรช่วยเหลือตนเองได้อย่างยั่งยืน กรมส่งเสริมการเกษตรจึงได้ดำเนินการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ปี 2510 นับตั้งแต่จัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรจนถึงปัจจุบันให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ช่วงที่ 1 ปี 2510-2519 งานส่งเสริมการเกษตรในช่วงแรกเป็นการส่งเสริมที่เน้นการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาแก่เกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ การถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรแผนใหม่มีข้อจำกัดมากในเรื่องอัตรากำลังที่ไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถใช้วิธีการส่งเสริมแบบรายบุคคลได้อย่างทั่วถึง จึงใช้วิธีการส่งเสริมการเกษตรผ่านกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ในช่วงปี พ.ศ. 2518 กรมส่งเสริมการเกษตรได้รับความช่วยเหลือจากธนาคารโลก และธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย ดำเนินการส่งเสริมการเกษตรแบบเน้นหนักเฉพาะจุดในเขตพื้นที่ได้รับน้ำชลประทาน ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมาก เพราะสามารถเผยแพร่วิชาการแผนใหม่ไปถึงเกษตรกรอย่างทั่วถึงและถูกต้อง

ช่วงที่ 2 ปี 2520-2526 จากผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาการเกษตรในเขตชลประทาน นำไปสู่การปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรในปี พ.ศ.2520 โดยการนำระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (Training and visit system) มาใช้ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบที่มุ่งให้เจ้าหน้าที่ได้ใกล้ชิดเกษตรกรโดยการเยี่ยม และให้คำแนะนำแก่เกษตรกรและนำปัญหามาแก้ไขอย่างเป็นระบบซึ่งมีหลักการสำคัญคือ

- 1.ใช้เทคนิคการให้คำแนะนำและสอนทักษะแก่กลุ่มผู้นำเกษตรกรตามตารางเวลาที่แน่นอน แล้วให้ผู้นำเกษตรกรเหล่านี้นำความรู้และทักษะที่ได้รับไปเผยแพร่แก่เกษตรกรรายอื่น ๆ ในชุมชน
- 2.จัดให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมมีทักษะและความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิตเพื่อสามารถถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3.มีการปรับปรุงความสัมพันธ์ของงานวิจัยต่องานส่งเสริมการเกษตร โดยเฉพาะการนำปัญหาของงานเกษตรไปแก้ไขโดยนักวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยีกลับไปสู่เกษตรกรอย่างมีประสิทธิภาพ
- 4.เป็นการปรับปรุงและพัฒนาสถานภาพของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร โดยสร้างความเข้าใจในบทบาทหน้าที่รับผิดชอบต่องานส่งเสริมการเกษตรต่อการพัฒนาชุมชน ส่งผลให้ได้รับการยอมรับศรัทธาจากชุมชน ทำให้เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติงานมากขึ้น

5. จัดให้มีระบบการเยี่ยมเยียนเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอโดยมีการกำหนดวัน เวลาและสถานที่แน่นอน เพื่อให้คำแนะนำ ถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรด้วยวิธีการปฏิบัติที่ทันสมัย จนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในไร่นาเกษตรกร

6. จัดให้มีการสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ ยานพาหนะ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และการสนับสนุนจากหน่วยเหนือด้านต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ช่วงที่ 3 ปี 2527-2536 เมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานตามโครงการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรระยะที่ 1 และระยะที่ 2 พบว่า มีปัญหาอุปสรรคบางประการเกี่ยวกับองค์ประกอบของระบบส่งเสริมการเกษตร จึงมีการพัฒนาองค์ประกอบต่างๆ คือการจัดอัตรากำลัง การฝึกอบรม การเยี่ยมเกษตรกร การคัดเลือกและใช้ประโยชน์จากเกษตรกรผู้นำ การจัดทำแปลงทดสอบพืชเศรษฐกิจ การจัดทำแปลงส่งเสริมการปลูกพืช การนิเทศงาน และการทำงานในรูปคณะกรรมการ ให้เกิดความสมบูรณ์ในระบบและสามารถใช้ปฏิบัติงานได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ได้ดำเนินการโครงการหมู่บ้านหลักส่งเสริมการเกษตรและศูนย์เกษตรประจำตำบล ซึ่งเป็นแนวทางการส่งเสริมการเกษตรสู่เกษตรกร โดยให้กิจกรรมและการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำศูนย์

ระหว่างปี 2531-2536 กรมส่งเสริมการเกษตรได้ดำเนินการตามโครงการที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง และปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตร 2 โครงการ คือ

1. โครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกร (คพพ.) ปี 2531-2534 มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงการจัดทำแผนส่งเสริมการเกษตรให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่ รวมทั้งเพื่อพัฒนาเกษตรกรให้ดำเนินการผลิตทางการเกษตรและแก้ไขการประกอบอาชีพในรูปกลุ่มกิจกรรมอันจะทำให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในที่สุด โดยมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

1.1 วิเคราะห์พื้นที่และชุมชน ด้านศักยภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม เพื่อรับทราบสถานการณ์ ปัญหา ความต้องการและศักยภาพการผลิตของพื้นที่และเกษตรกร

1.2 กระบวนการกลุ่ม กระตุ้นให้เกิดการสนับสนุนเพื่อพึ่งพาตนเองได้

1.3 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ผ่านกลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการคิดและวางแผนด้วยตนเอง โดยเจ้าหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ

1.4 การสนับสนุนของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตามที่ได้วางแผนไว้

โดยทุกขั้นตอนการดำเนินงาน เกษตรกรต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2. โครงการสนับสนุนแผนการผลิตของเกษตรกร (ผกก.) ปี 2535-2539 มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรวางแผนการผลิตตามความถนัด ตามความต้องการสอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่ ทรัพยากร และตลาด รวมทั้งการพัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกรในการวางแผนการผลิต โดย

เจ้าหน้าที่สนับสนุนให้ข้อมูลการผลิต การตลาด เพื่อให้เกษตรกรตัดสินใจวางแผนด้วยตนเอง โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

2.1 สนับสนุนข้อมูลทางเลือกทางการเกษตรแก่เกษตรกร และให้เกษตรกรตัดสินใจวางแผนปรับปรุง เปลี่ยนแปลงกิจกรรมการเกษตรของตนเอง

2.2 หน่วยงานของรัฐสนับสนุนเงินทุนและทรัพยากรต่างๆ

ช่วงที่ 4 ปี 2537-2539 ในช่วงนี้ได้มีการพัฒนาและปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตร เป็นการขยายผลต่อเนื่องจากโครงการต่าง ๆ ที่ได้เริ่มดำเนินการมาแล้วในเรื่องการเพิ่มรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เจ้าหน้าที่ทุกระดับมีทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน คือ ความสำเร็จของเกษตรกร เน้นการพัฒนาตัวเกษตรกร มุ่งให้ทุกระดับลงสู่พื้นที่ และสนับสนุนให้เกษตรกรพึ่งพาตนเอง โดยกระบวนการกลุ่ม โดยมีองค์ประกอบของระบบส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

1.ระบบการทำงานในพื้นที่ มีการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตร ทางเลือกทางการเกษตร เป็นรายหมู่บ้าน ทะเบียนครัวเรือนเกษตรกร ช่วยเหลือสนับสนุนการจัดทำแผนการผลิตของเกษตรกร

2.ระบบสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ ได้แก่ ระบบฝึกอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยี ระบบสนับสนุนปัจจัยการผลิตและเงินทุน ระบบการติดตามและนิเทศงาน และระบบสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง

ในปี 2537 ได้เริ่มดำเนินการตามโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร(คปร.) ให้สอดคล้องกับข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรและการตลาด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตในพื้นที่ การปลูกพืชที่มีปัญหาด้านราคาไปสู่กิจกรรมการเกษตรอื่นๆ ที่ทำให้ได้ผลตอบแทนสูงกว่า และเหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่

ช่วงที่ 5 ปี 2540-2544 การปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรในช่วงที่ผ่านมามีปัญหาในทางปฏิบัติหลายประการ จึงได้ปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรบนรากฐานของระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน มีหลักการดังนี้ คือ ให้ความสำคัญในการพัฒนาเกษตรกร เน้นเรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพและบุคลากร เน้นและสนับสนุนให้มีการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการพัฒนาการเกษตร โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการมอบอำนาจและกระจายความรับผิดชอบในการบริหารงานส่งเสริมการเกษตรสู่ระดับภาคและระดับจังหวัด และเน้นให้มีการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่างภาครัฐ เอกชน รวมทั้งองค์กรในท้องถิ่น

มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. การปฏิบัติงานในระดับอำเภอ

การมอบหมายงานให้เกษตรกรอำเภอทำหน้าที่บริหารจัดการ ทั้งด้านปริมาณงาน ลักษณะงานและการปฏิบัติงานในระดับตำบล จัดทำแผนส่งเสริมการเกษตรระดับอำเภอ (5 ปี) แผนปฏิบัติงานประจำปี/เดือนกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการปฏิบัติงาน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ พื้นที่ส่งเสริมทั่วไปและ

พื้นที่ส่งเสริมที่ต้องการให้เกิดผลการส่งเสริมการเกษตรที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนตามศักยภาพของพื้นที่และความพร้อมของเกษตรกร โดยคัดเลือกเกษตรกรหมู่บ้านเป็นแกนนำในการพัฒนาอาชีพการเกษตร

2. การสนับสนุนการปฏิบัติงาน

การถ่ายทอดเทคโนโลยี มีการถ่ายทอดที่เป็นระบบและต่อเนื่องตั้งแต่ระดับกรม ระดับภาค ระดับจังหวัด จนกระทั่งถึงเกษตรกร มีการประชุมเพื่อการบริหารและประสานงาน มีการติดตามและนิเทศงานทุกระดับ คือ ส่วนกลางภาค จังหวัดและอำเภอ และมีการจัดการข้อมูลและเทคโนโลยีสารสนเทศที่ใช้ในการปฏิบัติงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร

ช่วงที่ 6 ปี 2545 – ปัจจุบัน เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) ให้ความสำคัญเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน การยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาแบบองค์รวมและการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ประกอบกับรัฐบาลได้กำหนดนโยบายการปฏิรูประบบราชการ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพของหน่วยงานราชการ ดังนั้น ในส่วนกรมส่งเสริมการเกษตรได้ปรับบทบาทภารกิจ และโครงสร้างของกรมส่งเสริมการเกษตรให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล โดยเน้นการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้พึ่งพาตนเอง โดยนำระบบใหม่นี้มาประกาศใช้ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2545 มีหลักการดังนี้ ให้เกษตรกรเป็นผู้กำหนดแนวทางพัฒนาตนเอง โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้สนับสนุนอำนวยความสะดวก และประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐองค์กรต่าง ๆ ตลอดจนเข้าไปเรียนรู้ร่วมกับเกษตรกร และใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกหลักในการปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยมีองค์ประกอบหลัก 2 องค์ประกอบ คือ

1. การทำงานในพื้นที่ หมายถึง วิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอ มีวิธีการ ดังนี้

1.1 กระบวนการทำงานกับชุมชน โดยจัดเวทีเรียนรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมให้ชุมชน โดยปรับวิธีคิด และวิธีการทำงานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน เรียนรู้พัฒนาการของชุมชน ประเมินศักยภาพของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และพัฒนาที่ต่อเนื่องภายใต้ศักยภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่น ศึกษาฐานพื้นที่ต้นแบบและสังเคราะห์มาใช้ประโยชน์ในการวางแผนชุมชน กำหนดแผนชุมชนด้านการเกษตรระดับตำบล ดำเนินการตามแผนชุมชนที่ได้กำหนดไว้โดยส่งเสริมกระบวนการกลุ่มและสร้างเครือข่าย สนับสนุนและบริการด้านต่าง ๆ ตามความต้องการของชุมชน ติดตาม นิเทศ และประเมินผล โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชน เพื่อรับทราบความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค และปรับปรุงแก้ไขต่อไป

1.2 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ในปี 2542 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์โดยกรมส่งเสริมการเกษตร (2542) ดำเนินการจัดทำโครงการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลของชุมชนเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการเกษตรของ

ตำบล สามารถบริการที่จุดเดียว (One Stop Service) และเพื่อสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรด้วยการปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานของส่วนราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในระดับท้องถิ่น ให้มีลักษณะการทำงานแบบบูรณาการ ยึดปัญหาของชุมชนเกษตรเป็นหลัก ให้การสนับสนุนและพัฒนาความสามารถเกษตรกรในชุมชนให้มีความพร้อมในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความรู้ในการพัฒนาอาชีพการเกษตร การบริการข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมและตัดสินใจในการพัฒนา และทำแผนชุมชนตามศักยภาพของพื้นที่และชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรมีการพัฒนาอาชีพของตนเองมีรายได้เพิ่มขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนในที่สุด ซึ่งมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนสำนักงาน มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่รับผิดชอบตำบลเป็นผู้อำนวยการศูนย์ และส่วนที่ 2 เป็นจุดถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือจุดสาธิต การบริหารศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล โดยใช้คณะทำงานเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตรระดับตำบล รับผิดชอบการบริหารศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้ เกษตรอำเภอ เป็นประธานคณะทำงาน องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มเกษตรกร กรรมการสหกรณ์ แกนนำกลุ่มอาชีพ เป็นคณะทำงาน ผู้อำนวยการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (เกษตรตำบลในพื้นที่) เป็นคณะทำงานและเลขานุการ ต่อมาในปี 2546 ได้มีการปรับบทบาทของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบศูนย์บริการ ฯ สำนักพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยี (2546) ระบุไว้ว่าศูนย์บริการ ฯ มีบทบาทเป็นศูนย์ประสานการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร เป็นศูนย์ข้อมูลและบริการข่าวสารด้านการเกษตรแต่ละสาขาอาชีพ เป็น “เวทีชุมชน” ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรในตำบล เป็นเวทีในการพบปะและร่วมจัดทำกิจกรรมของทุกส่วนราชการ องค์การต่าง ๆ และเกษตรกร และเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายด้านการเกษตร

ส่วนบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล มีดังนี้ การถ่ายทอดเทคโนโลยี การจัดทำข้อมูลพื้นฐานการเกษตร การพยากรณ์และเตือนภัย ด้านประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ทุกกิจกรรมของศูนย์บริการ ฯ ให้ประชาชนรับทราบ และเข้าร่วมกิจกรรม เช่น ทางหอกระจายข่าว นิทรรศการ หรือจัดกิจกรรม เป็นต้น

องค์ประกอบของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร (อภิชาติ อติเวทิน (2546 ก) ได้กล่าวไว้ว่า ศูนย์บริการ ฯ ประกอบด้วย

1. ที่ทำการศูนย์บริการ ฯ จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นที่รวบรวมนำเสนอและบริการข้อมูลและจัดอุปกรณ์การให้บริการด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับตำบล เช่น เครื่องมือการตรวจวิเคราะห์ดินอย่างง่าย ตลอดจนใช้เป็นที่พักประชุม จัดเวทีชาวบ้าน ฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

2. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล มีจำนวนทั้งสิ้นไม่เกิน 15 คน ประกอบด้วย ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน ผู้แทนสถาบันเกษตรกรและหรือกลุ่มอาชีพทางเกษตรในตำบล ไม่เกิน 2 คน อาสาสมัครเกษตรกรในตำบล 1-4 คน ผู้แทนหมู่บ้าน ฯ ละ 1 คน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล เป็นกรรมการและเลขานุการโดยตำแหน่ง

3. แผนพัฒนาการเกษตรของตำบล เกิดจากชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาให้ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพด้านการเกษตร และเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้ทราบว่าการกิจกรรมหลักของตำบลคืออะไร จะปรับปรุงในส่วนไหน จะถ่ายทอดความรู้เรื่องอะไร และจะลงทุนทางธุรกิจชุมชนอย่างไร

4. จุดถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือจุดสาธิตการเกษตร ทั้งด้านพืช ประมง ปศุสัตว์ เกษตรผสมผสานและอื่นๆ โดยพิจารณาคัดเลือกจากฟาร์มของเกษตรกรในตำบล โดยมีเจ้าของจุดสาธิตการเกษตรทำหน้าที่วิทยากรเกษตรกรในการถ่ายทอดความรู้

1.3 การทำงานในอำเภอ คือ การทำงานของเจ้าหน้าที่ในสำนักงานเกษตรอำเภอทำหน้าที่ส่งเสริมและบริการทางการเกษตรแก่เกษตรกร ดำเนินการ ดังนี้สนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลให้เป็นช่องทางการให้บริการและความรู้แก่เกษตรกร จัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ ส่งเสริมและพัฒนากลุ่ม/องค์กรเกษตรกรในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิต และส่งเสริมเครือข่ายของกลุ่ม / องค์กรเกษตรกร รวมถึงประสานและอำนวยความสะดวกในการบริการเกษตรกร

2. การสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

กรมส่งเสริมการเกษตร (2545) กล่าวไว้ว่าการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่เป็นการสนับสนุนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับอำเภอ ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการส่งเสริมและบริการทางการเกษตรแก่เกษตรกร

2.1 ข้อมูลสารสนเทศ เป็นการดำเนินงานด้านข้อมูลสารสนเทศโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และผู้เกี่ยวข้องดำเนินการจัดเก็บข้อมูล การประมวลผล การจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรในทุกระดับ

2.2 การพัฒนาบุคลากร เพื่อพัฒนาในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ และทักษะขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานโดยจัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อการเชื่อมโยงและประสานงานวิจัยและงานส่งเสริมการเกษตร ระดับประเทศ/ระดับเขต/ระดับจังหวัด/ระดับอำเภอ และการพัฒนาบุคลากรในการบริหารให้มีการประชุมทุกระดับ สร้างความเข้าใจและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 การสนับสนุนแผนของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนทางด้านการรู้วิชาการ ปัจจัยการผลิต และทุนในการดำเนินการต่างๆ จากแหล่งสนับสนุนของภาครัฐและเอกชนที่สอดคล้องและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นให้หน่วยงานระดับจังหวัดเป็นหน่วยบูรณาการแผนงานโครงการ งบประมาณในการดำเนินการในพื้นที่

2.4 การนิเทศงาน เพื่อพัฒนาเจ้าหน้าที่ให้มีความสามารถในการปฏิบัติงาน เสริมสร้างขวัญและกำลังใจ รวมทั้งการพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมให้ผู้รับการนิเทศได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหา กำหนดเป้าหมาย และร่วมตัดสินใจในการปรับปรุงแก้ไข การปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

2.5 การติดตามและประเมินผล เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานตามกระบวนการทำงานในพื้นที่ และการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ รวมทั้งการนำผลการติดตามและประเมินผลไปปรับปรุงการทำงานและการบริหารงาน

2.6 คลินิกเกษตรเคลื่อนที่ในพระราชานุเคราะห์ นอกจากระบบการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ทั้ง 5 ที่กล่าวมาแล้ว กรมส่งเสริมการเกษตร(2546) ระบุว่าในปี 2545 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ให้บริการทางวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรหรือนวัตกรรมที่เหมาะสมสู่เกษตรกร โดยสร้างความเชื่อมโยงระหว่างองค์กรวิจัยและพัฒนาภาคการเกษตรที่เป็นแหล่งบริการความรู้เฉพาะด้านกับเกษตรกรเป้าหมาย ซึ่งมุ่งเน้นการบริหารงานเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกร และช่วยแก้ไขปัญหาอุปสรรคให้เกษตรกรได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ รวมทั้งการสร้างและพัฒนาความร่วมมือระหว่างหน่วยงานวิชาการ หน่วยงานส่งเสริม และศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ในการรณรงค์ฟื้นฟู และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยมีรูปแบบของกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ

1. กิจกรรมด้านคลินิก ได้แก่ การให้คำปรึกษา ตรวจวิเคราะห์และวินิจฉัย และให้บริการโดยใช้อุปกรณ์และเครื่องมือทางห้องปฏิบัติการในการเกษตรทุกด้าน คือ พืช ดิน สัตว์ และประมง

2. กิจกรรมเสริม ได้แก่ การเสริมสร้างความรู้ การฝึกอบรมและจัดนิทรรศการที่เป็นความต้องการของเกษตรกรหรือเป็นเทคโนโลยีที่เกษตรกรควรรู้ เช่น บัญชี ชลประทาน สหกรณ์และกฎหมาย ที่ดิน เป็นต้น

2.7 หน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่ (Mobile Unit : MU) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2546) ระบุว่ากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดตั้งหน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่เพื่อให้บริการแก่เกษตรกรในระดับอำเภอและท้องถิ่น โดยกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีทำงานร่วมกันในลักษณะการประสานงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กรมวิชาการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมป่าไม้และกรมพัฒนาที่ดิน โดยเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตร

ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน เพื่อแก้ไขปัญหาได้ตรงตามความต้องการของเกษตรกรและทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

หลักการและแนวคิดของหน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่

1. ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลางและเป็นหลักของการทำงาน .
 2. ทำงานแบบบูรณาการ โดยละลายความเป็นกรมออกจากหัวใจทุกคน และเน้นการให้บริการแก่เกษตรกรเป็นภารกิจกระทรวง
 3. ตัวชี้วัดความสำเร็จ คือความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และความมั่นคงของเกษตรกร
 4. MU เป็นศูนย์กลางการบริหารงาน และบริการระหว่างกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยให้บริการเคลื่อนที่ที่ตามความต้องการของเกษตรกร และเป็นการตั้งอย่างถาวรไม่ใช่ศูนย์เฉพาะกิจ
- ความหมายระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่
- จากการตรวจสอบเอกสารเกี่ยวกับระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ระบบข้อมูลสารสนเทศ

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2543) กล่าวถึงความหมายข้อมูลสารสนเทศ และระบบข้อมูลสารสนเทศไว้ว่า สารสนเทศเป็นข้อมูลที่ผ่านการประมวลผลให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามต้องการ สารสนเทศที่ดีต้องมีลักษณะถูกต้อง เพราะจะมีผลกระทบต่อการตัดสินใจวางแผนการปฏิบัติงานให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ประหยัดเชื่อถือได้ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ เข้าใจง่าย ทันต่อเหตุการณ์ และตรวจสอบความถูกต้องได้

ระบบข้อมูลสารสนเทศทางการเกษตร เป็นการรวบรวมข้อเท็จจริงทางด้านการเกษตร อาจอยู่ในรูปตัวเลข ตัวอักษรภาพหรือเสียง มาประมวลผลโดยการวิเคราะห์และจัดการเกี่ยวกับข้อมูล เป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับข้อมูลเหล่านั้น เรียกว่าสารสนเทศทางการเกษตร ทั้งนี้ในการจัดการข้อมูลด้านการเกษตรเพื่อให้ได้เป็นสารสนเทศทางการเกษตรที่นำไปใช้ในด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาการเกษตร มีการนำเทคโนโลยี เครื่องมือ อุปกรณ์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการจัดการเกี่ยวกับสารสนเทศ และหน่วยงานได้ตามต้องการ สะดวกรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เป็นการจัดระบบสารสนเทศทางการเกษตร

ดังนั้นระบบข้อมูลสารสนเทศ เป็นข้อมูลที่ผ่านการประมวลผล วิเคราะห์ จัดการเกี่ยวกับข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงาน ดังนั้นการเก็บข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการนำไปใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร ในการกำหนดนโยบาย การวางแผน และการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระบบพัฒนาบุคลากร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2544) กล่าวว่าระบบพัฒนาบุคลากรเป็นการพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้มีทัศนคติที่ดีต่อเกษตรกร และมีความรู้ ทักษะสามารถปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์

ในหลักการและการปฏิบัติงานของจังหวัด จังหวัดทำหน้าที่พัฒนาบุคลากรในระดับอำเภอ ให้มีความรู้ ทักษะ จิตสำนึก และพร้อมที่จะปฏิบัติงานในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสำรวจหาความต้องการ จัดทำแผนการพัฒนาบุคลากรและดำเนินการตามแผน คือ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัดปีละ 1 ครั้ง การสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับอำเภอ นอกจากนี้ยังมีเสริมความรู้ในการประชุมประจำเดือน อย่างไรก็ตามในการพัฒนาบุคลากรนั้น จังหวัดใช้เกณฑ์การประเมินผลรายบุคคลหรือประเมินผลสัมฤทธิ์ของงานในรายบุคคลมาประกอบในการพัฒนาบุคลากรและมีการกระจายอำนาจให้อำเภออีกด้วย

ระบบติดตามและนิเทศงาน

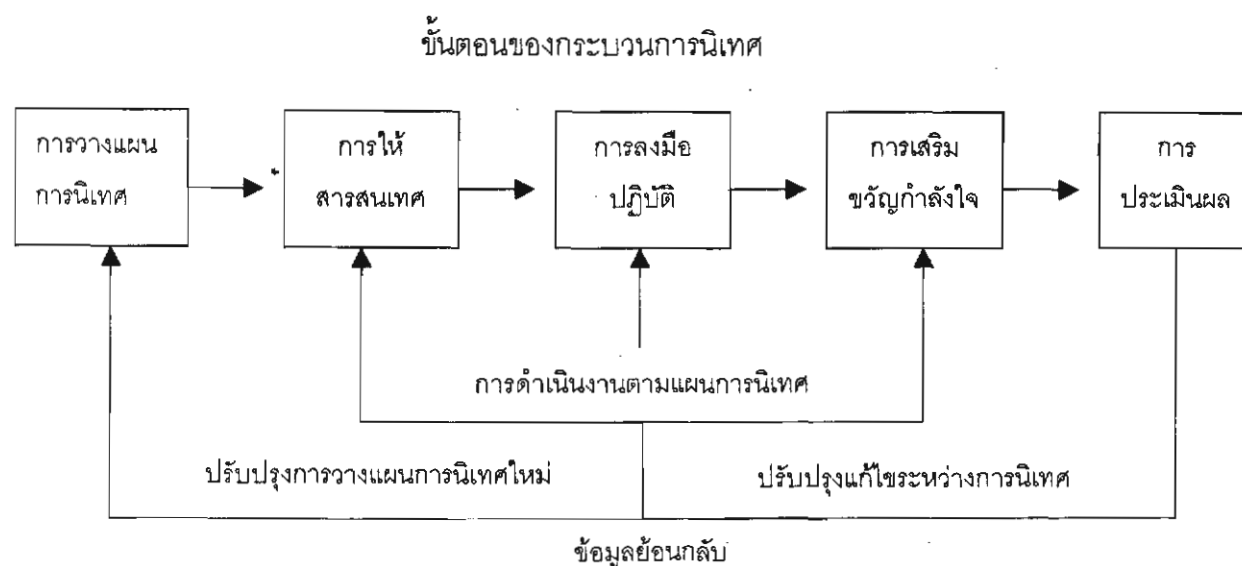
สมพร หาญพงศ์พันธุ์ (2543) ให้ความหมายของการติดตามไว้ว่า เป็นการติดตาม ทบทวน และเฝ้าดูความก้าวหน้าของการทำกิจกรรมในทุกขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง หรือในระยะเวลาที่กำหนด เพื่อให้การดำเนินงานทุกขั้นตอนเป็นไปตามแผนที่วางไว้ เพราะการติดตามความก้าวหน้าของงานหรือโครงการอย่างใกล้ชิดทำให้ทราบปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ทัน่วงที ส่งผลให้งานหรือโครงการมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ดังนั้นการติดตามผลเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะช่วยให้โครงการบรรลุวัตถุประสงค์ที่แท้จริงได้

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2543) ได้สรุปความหมายของการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตร ไว้ดังนี้ เป็นกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง เป็นการติดตามให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ รวมทั้ง ช่วยประสานความร่วมมือและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในทุกฝ่ายสร้างขวัญและแรงจูงใจให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์การ พัฒนาเจ้าหน้าที่ให้สามารถปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้นซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และนโยบายขององค์การ

การนิเทศงานแบบเน้นการมีส่วนร่วม เป็นการนิเทศที่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการปฏิบัติงานของหน่วยงาน กระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติงานให้ข้อคิดเห็นในการตัดสินใจและกำหนดเป้าหมายขององค์การ โดยผู้ทำหน้าที่นิเทศงานต้องสร้างบรรยากาศให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนรู้สึกรับมีความสำคัญและเป็นสมาชิกคนหนึ่งของทีมทำงาน มีความสัมพันธ์แบบเพื่อนร่วมงาน โดยผู้นิเทศงานจะให้ความสำคัญต่อแนวความคิดและความชำนาญของผู้ปฏิบัติงาน

สิน พันธุ์พินิจ (2544) ได้ให้ความหมายของการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า เป็นการให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ชี้แจง ให้คำปรึกษาและพัฒนาบุคลากรให้สามารถทำงานภายใต้

สถานการณ์เปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ภายใต้วัฒนธรรมองค์กรนั้น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยมีกระบวนการนิเทศงาน ส่งเสริมการเกษตรให้กระชับ แต่สามารถใช้ประโยชน์ได้กว้างขวาง และครบวงจรในลักษณะจีวแต่แจ้ว ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ การวางแผนนิเทศ การให้สารสนเทศ การลงมือปฏิบัติ การเสริมขวัญกำลังใจ และการประเมินผลตามแบบจำลอง ดังแสดงตามตารางต่อไปนี้

ที่มา : สีน พันธุ์พินิจ (2544)

แบบจำลองกระบวนการนิเทศงานส่งเสริมการเกษตร

ดังนั้นการติดตามและนิเทศ จึงเป็นการที่ผู้ติดตามและนิเทศ ทำหน้าที่ประสานงาน อำนวยความสะดวก และให้คำแนะนำ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน เพื่อสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้งานหรือโครงการสำเร็จลุล่วงไปได้ตรงตาม วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

ระบบประเมินผลงาน

นันทา บุรณะธำรง (2540) กล่าวว่าว่าการประเมินผลเป็นกระบวนการเก็บรวบรวม ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลของการนำไปปฏิบัติ เปรียบเทียบกับแผนที่ได้วางไว้ตามเกณฑ์หรือตัวชี้วัด ที่ได้กำหนดไว้แล้ว จากนั้นพิจารณาตัดสินใจ เพื่อให้ทราบว่าได้มีการทำอะไรสำเร็จไปบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงอะไรที่เกิดจากการดำเนินงาน ผลการดำเนินงานนั้นดีหรือไม่อย่างไร และมีส่วนใดของ โครงการที่ควรปรับปรุงแก้ไข

บุญธรรม จิตอนันต์ (2540) กล่าวว่าในงานส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมมี งานด้านการวางแผน การดำเนินงานตามแผน และการประเมินผลเชื่อมโยงกันอยู่โดยตลอด เมื่อตอน

วางแผนมีการสำรวจหรือประเมินสถานการณ์เพื่อเป็นพื้นฐานในการวางแผนหรือวางโครงการ เมื่อดำเนินการตามแผนต้องมีการติดตามประเมินผลความก้าวหน้าของงานหรือโครงการ และในตอนท้ายมีการประเมินผลความสำเร็จและตามด้วยการประเมินผลกระทบในทันที หลังจากนั้นระยะหนึ่งอาจมีการประเมินผลเพื่อตรวจสอบว่าผลกระทบยังคงอยู่หรือไม่

วัลลภ พรหมทอง (2541) กล่าวไว้ว่าการประเมินผล หมายถึงกระบวนการพิจารณาและตรวจสอบว่าได้มีการทำอะไรสำเร็จไปบ้าง ผลที่ได้รับเป็นอย่างไร โดยเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้รวมทั้งพิจารณาในเรื่องปัญหาอุปสรรค ตลอดจนทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมโครงการนั้น ๆ

ดังนั้นการประเมินผลเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จัดทำขึ้นอย่างมีระบบและมีวัตถุประสงค์แน่ชัด เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าในระยะหลังจากที่ได้ดำเนินงานแล้ว งานได้ดำเนินต่อไปอย่างเหมาะสมหรือมีปัญหาอุปสรรคหรือไม่อย่างไร เพื่อจะได้มีการจัดการแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมได้ทันที รวมทั้งสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนดำเนินงานโครงการอื่นๆ

การประชาสัมพันธ์

สะอาด ตันสุภผล อ้างโดย รัชภา ไตฉิละสุนทร (2526) กล่าวไว้ว่าการประชาสัมพันธ์ คือวิธีการของหน่วยงานซึ่งมีแผนการและกระทำต่อเนื่องกันไป เพื่อที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มเป้าหมาย และกลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความเข้าใจ และเกิดความร่วมมือซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะก่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มเป้าหมายนั้น ๆ ให้สามารถดำเนินงานไปได้ผลดีสมความมุ่งหมาย โดยคำนึงถึงประชาติของกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องเป็นแนวบรรทัดฐานอันสำคัญด้วย

พรทิพย์ อุดมสิน และปรัชญา อยู่ประเสริฐ (2543) กล่าวถึงความจำเป็น บทบาทและประโยชน์ของการประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า การประชาสัมพันธ์เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีระหว่างองค์กรกับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อหวังผลในด้านความร่วมมือและสนับสนุนจากประชาชน ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ การประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นกลวิธีสำคัญในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร เพราะการประชาสัมพันธ์เป็นเสมือนทัพหน้าของการส่งเสริมการเกษตรที่จะเข้าไปกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความสนใจใคร่รู้และต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

บทบาทของการประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตร

1.การเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ เป็นการกระจายข่าวสารต่าง ๆ หรือเรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่งขององค์กรไปสู่กลุ่มเกษตรกร เพื่อให้รับทราบและเกิดความรู้ความเข้าใจตามวัตถุประสงค์ของผู้เผยแพร่

2.การจูงใจ เป็นการให้ความรู้และการทำความเข้าใจ โน้มน้าวจิตใจผู้ถูกจูงใจให้คล้อยตามเปลี่ยนเจตคติและตัดสินใจปฏิบัติตามด้วยตัวของเขาเอง เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจทั้งสองฝ่ายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการทำงาน

3.การกระตุ้นเตือน เป็นการเตือนให้กลุ่มประชาชนเป้าหมายของการประชาสัมพันธ์ประพฤติปฏิบัติตามสิ่งต่าง ๆ ที่เขาต้องหรือควรปฏิบัติตามสิ่งต่าง ๆ ที่เขาต้องหรือควรปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตนเองและส่วนรวม เช่น การไปเยี่ยมเยียน การสอบถามถึงการดำเนินงาน การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

4.การป้องกันแก้ไขความเข้าใจผิด หมายถึงการเข้าใจผิดในด้านวิชาการหรือข้อเท็จจริง ซึ่งจะก่อให้เกิดความเสียหายในด้านเกิดความไม่เชื่อถือ ไม่ไว้วางใจ หรือไม่ให้การสนับสนุนร่วมมือด้วยประการใดก็ตาม ดังนั้นการป้องกันความเข้าใจผิดต้องทำก่อนที่จะมีความเข้าใจผิด และถ้าเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดำเนินการแก้ไขให้เป็นความเข้าใจที่ถูกต้องโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้

5.การเสนอข่าวด่วน เมื่อมีเหตุการณ์เร่งด่วน เช่น เกิดโรคติดต่อหรือโรคระบาดที่ร้ายแรง รัฐจำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์โดยรีบด่วน เพื่อให้เกษตรกรทราบ รวมทั้งจะได้ป้องกันและควบคุมการแพร่กระจายของโรคได้อย่างทันเหตุการณ์

6.การเตรียมเกษตรกรก่อนรับการส่งเสริมและเป็นตัวเร่งให้การส่งเสริม บทบาทของการประชาสัมพันธ์ในกระบวนการยอมรับ เริ่มต้นจากการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ เพื่อให้เกษตรกรรับทราบและเห็นความสำคัญของข่าวสารและความรู้ที่ประชาสัมพันธ์ เมื่อเกษตรกรเห็นคุณค่าจะเกิดความสนใจซึ่งเป็นการเร่งเร้าให้เกษตรกรต้องการรายละเอียดเพิ่มเติม จากนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่จะออกไปส่งเสริมเยี่ยมเยียน ให้คำแนะนำเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มจนเกษตรกรยอมรับความรู้นั้น

ดังนั้นการประชาสัมพันธ์ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นกระบวนการที่มีความจำเป็นในการเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างหน่วยงานและกลุ่มเกษตรกร เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจทั้งสองฝ่ายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการทำงาน และเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

2.4.3 สถานการณ์และปัญหาการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตรที่ผ่านมา

กรมส่งเสริมการเกษตร (2544) ได้สรุปสถานการณ์และปัญหาในแต่ละระบบไว้ ดังนี้

ระบบการทำงานในพื้นที่เกี่ยวกับกระบวนการทำงานกับชุมชน

กระบวนการทำงานยังขาดการวางแผนแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน รวมถึงการเปิดโอกาสหรือจัดเวทีชาวบ้านให้กับกลุ่มต่าง ๆ ยังน้อยมาก กระบวนการทำงานในพื้นที่ยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เช่น การจัดทำจุดสาธิต จุดถ่ายทอด อบรม ที่ดำเนินการในบางพื้นที่ ไม่ได้เป็นไปตามความต้องการของเกษตรกร รวมทั้งกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และกิจกรรมยัง

ดำเนินการค่อนข้างน้อย ไม่เป็น ขาดการวิเคราะห์และเสนอแนะด้านผลตอบแทน (ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ)

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นศูนย์กลางระหว่างความร่วมมือภาครัฐและชุมชน ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่กับชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการพัฒนางานด้านการเกษตร อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมาเป็นนโยบายเร่งรัดให้จัดตั้งศูนย์ แต่ไม่มีความต่อเนื่องและปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานตลอดเวลา ทำให้เจ้าหน้าที่ขาดความมั่นใจในการดำเนินงาน บางพื้นที่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถชี้แจงให้องค์กรในท้องถิ่นและชุมชนเข้าใจได้ สำหรับโครงสร้างของคณะทำงานศูนย์ยังไม่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน ไม่มีเครือข่าย ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง และไม่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม การจัดเก็บข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ ไม่ครอบคลุมทุกกิจกรรม และทุกพื้นที่ การประชุมนัดหมายไม่พร้อมเพรียง เนื่องจากเกษตรกรมีภารกิจในไร่นา ขณะที่เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ มีงานราชการประเภทเร่งด่วนเข้ามาแทรกงานประจำอยู่ตลอดเวลา ทำให้ทำงานไม่ได้ตามแผนที่วางไว้ การใช้บริการจากศูนย์บริการฯ ของคนในชุมชนมีน้อย ขาดการประสานงานและบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ตลอดจนขาดงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน สำหรับการบริหารจัดการมีคณะกรรมการทุกระดับ มีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์บริการฯ แต่ให้บริการค่อนข้างน้อย เพราะเกษตรกรมาใช้บริการน้อย โดยมีปัญหาเกี่ยวกับศูนย์บริการฯ ได้แก่

- สถานที่ตั้งสำนักงานในบางพื้นที่มีปัญหาเกี่ยวกับ อบต. เนื่องจากมิได้ประสานงานและทำความเข้าใจกับ อบต. ก่อน บางพื้นที่ไม่เหมาะสม เช่น คับแคบ ห่างไกลจากชุมชน เป็นต้น

- ขาดงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่องทั้งกิจกรรมภายในสำนักงาน(วัสดุอุปกรณ์) กิจกรรมจุดสาธิต กิจกรรมการเรียนรู้ และงบประมาณล่าช้า เนื่องจากความไม่ชัดเจนในการบริหารงาน

การทำงานในระดับอำเภอ

เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ทำงานโดยใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกในการทำงาน แต่ดำเนินการยังไม่เต็มรูปแบบ ทำให้การทำงานแบบมีส่วนร่วมและบูรณาการค่อนข้างน้อย นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลรับผิดชอบงานอื่น ๆ ตามนโยบายเร่งด่วนมากโดยเฉพาะการช่วยเหลือหน่วยงานอื่น นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ภาครัฐบางส่วนยังไม่มีการปรับทัศนคติ พฤติกรรม ยังคงทำงานแบบเดิม กล่าวคือ ไม่ได้ยึดคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมแต่บางพื้นที่เริ่มมีการถ่ายทอดแบบมีส่วนร่วมและมีแผนแม่บทชุมชนในการพัฒนาแล้ว โดยมีปัญหาบางประการได้แก่

- เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ แนวคิด และวิธีการทำงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรอย่างแท้จริง จึงไม่มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและ

พฤติกรรมตามบทบาทใหม่ในการพัฒนา ได้แก่ คำนึงเป็นศูนย์กลางการพัฒนา การให้โอกาสชุมชนในการคิด ตัดสินใจ การจัดกระบวนการเรียนรู้ การทำงานส่งเสริมแบบมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กร การบริหารจัดการโดยองค์กรประชาชน

- ไม่มีการสร้างทีมงาน มีเจ้าหน้าที่เพียงคนเดียว จึงไม่สามารถตอบสนองภารกิจที่กำหนดไว้ได้เท่าที่ควร

- การบริหารงานที่ไม่ใช้ระบบคุณธรรม ทำให้เจ้าหน้าที่ขาดขวัญกำลังใจในการทุ่มเททำงานเพื่อเกษตรกร

- ไม่มีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ส่วนมากมุ่งเน้นผลงานของหน่วยงานตนเอง (ต้นสังกัด)

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่เป็นระบบงานที่ระดับจังหวัดและอำเภอสนับสนุนการปฏิบัติงานและเอื้ออำนวยในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หรือสนับสนุนระบบการทำงานในพื้นที่ ซึ่งได้แก่ระบบข้อมูลสารสนเทศ ระบบพัฒนาบุคลากร ระบบการติดตามผลและนิเทศงาน ระบบประเมินผลงาน ระบบประชาสัมพันธ์ และระบบสนับสนุนแผนชุมชน มีสถานการณ์และปัญหาในการปฏิบัติงานตามระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ในระบบ สรุปได้ดังนี้

ระบบข้อมูลสารสนเทศ

ในปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศ เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานของทั้งภาครัฐและเอกชน ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายผลักดันให้ภาครัฐมีการบูรณาการงานด้านข้อมูลสารสนเทศ เพื่อลดความซ้ำซ้อนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น และที่สำคัญ คือ ต้องเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารสารสนเทศที่ทำให้ผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลาและเป็นฐานข้อมูลชุดเดียวกัน ดังนั้นกรมส่งเสริมการเกษตรมีความจำเป็นที่จะต้องรวบรวมและพัฒนาสารสนเทศให้อยู่ในรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์สำหรับนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับตำบล อำเภอ ใช้เป็นองค์ความรู้เพื่อให้บริการแบบเบ็ดเสร็จและรวดเร็วตามความต้องการของเกษตรกรและชุมชน

กรมส่งเสริมการเกษตรมีข้อมูลสารสนเทศเพื่อชุมชนซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่มีการจัดเก็บข้อมูลจากเกษตรกร โดยเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอและสำนักงานเกษตรจังหวัด และได้เผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายส่งเสริมเน็ต เช่น เครือข่ายธุรกิจเกษตร ห้องสมุดความรู้เกษตร คลินิกพืช ทำเนียบจุดถ่ายทอดและวิทยากรเกษตรกร ถาถามตอบปัญหาการเกษตร และศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นต้น โดยมีปัญหาบางประการ ได้แก่

- ข้อมูลบางส่วนยังขาดความน่าเชื่อถือ เพราะมีการดำเนินการจัดเก็บข้อมูลจากหลาย หน่วยงาน ทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่ตรงกัน

- การนำข้อมูลมาใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคยังไม่มากเท่าที่ควร
- ข้อมูลที่จัดเก็บยังไม่มีนำไปเชื่อมโยงกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากกว่า

ระบบพัฒนาบุคลากร

ในช่วง 3-5 ปี ที่ผ่านมา บุคลากรแต่ละสายงานไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นระบบและต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่ขาดความรู้ ทักษะ และประสบการณ์บางเรื่องที่ต้องใช้ปฏิบัติงานในปัจจุบัน เช่น วิทยาการกระบวนการ การจัดทำแผนชุมชน และการสร้างเครือข่าย เป็นต้น ทำให้เกิดปัญหาบางประการ ได้แก่

- เจ้าหน้าที่บางส่วนยังไม่เข้าใจในเรื่องต่อไปนี้คือกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ การมีส่วนร่วม เครือข่าย และการจัดเวที
- แผนพัฒนาบุคลากรยังไม่สามารถดำเนินการได้ทั้งหมด เนื่องจากไม่มีงบประมาณและมีภารกิจมาก
- การพัฒนาบุคลากร โดยการศึกษา ดูงานดำเนินการค่อนข้างน้อย
- การพัฒนาบุคลากรไม่ครอบคลุมทุกสายงาน และไม่ชัดเจน
- การบริหารบุคลากรในเชิงสร้างสรรค์สนับสนุนตำแหน่งให้สูงขึ้นยังไม่มีความเป็นธรรมเท่าที่ควร

ระบบติดตามและนิเทศงาน

ในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่จะดำเนินการเป็นกระบวนการเดียวกันหรือทำพร้อมกัน โดยการติดตามและให้คำแนะนำ (นิเทศงาน) ซึ่งดำเนินการในหลายลักษณะ เช่น ใช้ทีม ผู้บริหารระดับจังหวัด หรือระดับอำเภอ ติดตามและนิเทศงานภาพรวม บางครั้งดำเนินการเฉพาะกิจเป็นรายโครงการ โดยผู้รับผิดชอบโครงการจะติดตามและนิเทศงานเอง ระยะเวลา 2 เดือนให้ครบทุกอำเภอ ส่วนระดับพื้นที่ 1 เดือนต่อครั้ง มีการสรุปและรายงานให้ทราบในการประชุมเกษตรอำเภอประจำเดือนเพื่อรับทราบผลการติดตามและนิเทศให้นำไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป สามารถสรุปปัญหาเกี่ยวกับระบบติดตามและนิเทศงาน ได้ดังนี้

- เป็นระบบการติดตามและนิเทศที่ผู้รับการนิเทศมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย
- บางประเด็นในการติดตามและนิเทศยังไม่ชัดเจน
- การบูรณาการการติดตามและนิเทศระหว่างหน่วยงานรวมทั้งใช้ผลจากการนิเทศงานไม่เต็มที่

ระบบประเมินผลงาน

ระบบประเมินผลงานมีทั้งการประเมินผลงาน และการประเมินผลตัวเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน สำหรับการประเมิน ผลงาน ผู้รับผิดชอบระดับพื้นที่จะเป็นผู้ประเมินแล้วรายงานให้ระดับอำเภอและ จังหวัดทราบ บางครั้งเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและอำเภอผู้รับผิดชอบเป็นผู้ประเมินผลงานเอง อย่างไรก็ตาม การประเมินผล ดังกล่าวไม่ใช่การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม และเจ้าหน้าที่ยังไม่เข้าใจการ ประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ส่วนการประเมินผลบุคลากร จังหวัดได้มีการกำหนดประเด็นร่วมกัน เช่น งานในพื้นที่ งานพิเศษ งานคุณลักษณะในการปฏิบัติงาน เป็นต้นและแจ้งผลการประเมินให้ รับทราบทุกคน ทุกระดับ แต่การประเมินผลดังกล่าวสามารถดำเนินการได้บางพื้นที่เท่านั้น สำหรับ ปัญหาเกี่ยวกับระบบประเมินผลงาน สรุปได้ดังนี้

- การแจ้งผลจากการประเมินค่อนข้างล่าช้าไม่ทันต่อเหตุการณ์ และไม่สามารถ นำมาปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงานได้
- การประเมินผลยังไม่ครอบคลุมภารกิจพื้นที่ และผู้ให้บริการส่วนใหญ่ จึงเกิดความ ไม่เข้าใจกิจกรรม โครงการ และตัวเจ้าหน้าที่
- การประเมินผลดำเนินการอย่างไม่ต่อเนื่อง

ระบบการประชาสัมพันธ์

เจ้าหน้าที่ระดับอำเภอดำเนินการในการประชาสัมพันธ์โดยตรง เช่น การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวในชุมชน การบอกผ่านผู้นำชุมชน หรือการประชาสัมพันธ์งานบุญหมู่บ้าน เป็นต้น สำหรับปัญหาเกี่ยวกับระบบประชาสัมพันธ์

- เจ้าหน้าที่บางส่วนยังขาดความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนการเข้าร่วม กิจกรรมของชุมชนมีน้อย
- การประชาสัมพันธ์ยังไม่ต่อเนื่อง
- ขาดเครื่องมือช่วยสนับสนุนการปฏิบัติงาน เช่น กล้องถ่ายรูป เป็นต้น

ระบบสนับสนุนแผนชุมชน

เป็นการดำเนินการเพื่อให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนทางด้านความรู้วิชาการ ปัจจัยการผลิต และทุนในการดำเนินการต่าง ๆ จากแหล่งสนับสนุนของภาครัฐและเอกชนที่สอดคล้อง และตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นให้หน่วยงานระดับจังหวัดเป็นหน่วยบูรณา การแผนงาน/โครงการ งบประมาณในการดำเนินการในพื้นที่ หน่วยงานในระดับตำบล โดย ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ดำเนินการจัดทำแผนชุมชนด้านการ เกษตรในระดับตำบล โดยใช้กระบวนการทำงานกับชุมชนเป็นแนวทางการดำเนินงาน เมื่อได้แผน ชุมชนแล้วต้องจำแนกแผนชุมชนออกเป็นแผนที่ชุมชนดำเนินการเอง และแผนที่ต้องการสนับสนุนจาก หน่วยงานภายนอกเพื่อประสานงานในการขอการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

หน่วยงานจากภายนอกมีการสนับสนุนแผนชุมชนในระดับปานกลาง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล กองทุนหมู่บ้าน และงบประมาณเศรษฐกิจ เป็นต้น นอกจากนี้องค์กรท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญของแผนพัฒนาด้านการเกษตร และยังไม่มีทีมงานรับผิดชอบแผนชุมชนที่ชัดเจน สำหรับปัญหาของระบบสนับสนุนแผนชุมชน สรุปได้ดังนี้

- การสนับสนุนแบบ Top down ไม่ตรงตามแผน
- ขาดผู้รับผิดชอบที่ชัดเจนทำให้การผลักดันนโยบายไปสู่การปฏิบัติมีค่อนข้างน้อย

ข้างน้อย

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า งานส่งเสริมการเกษตรได้มีการพัฒนาเรื่อยมาตามยุคสมัยหรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการกำหนดลักษณะการส่งเสริมคำนึงถึงนโยบายการพัฒนาประเทศ และเป้าหมายการพัฒนาชนบทของรัฐบาล และระบบส่งเสริมการเกษตรต้องสอดคล้องกับองค์ประกอบพื้นฐานของการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ต้องเชื่อมโยงกับองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อให้การส่งเสริมบรรลุวัตถุประสงค์ คือ ให้เกษตรกรมีความอยู่ดีกินดี พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

2.5 การส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2543) ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2542 ภายใต้แผนจัดความยากจน เป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมวิเทศสหการ และโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) โดยในส่วนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มอบหมายให้กรมส่งเสริมการเกษตรเป็นหน่วยงานหลักในการปฏิบัติงานตามโครงการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรเกษตรกรให้สามารถวางแผนและดำเนินกิจกรรมการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน และเพิ่มขีดความสามารถให้แก่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในด้านความรู้ และทักษะในการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพตรงกับความต้องการของเกษตรกรและเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมเพื่อระดมทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้อย่างคุ้มค่า โดยการจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การสืบค้นและประเมินคุณภาพขององค์กรชุมชน ผู้นำและผู้รู้ในท้องถิ่นสร้างโอกาสให้ชุมชนร่วมคิดร่วมทำ เพื่อแสวงหาแนวทางพัฒนาและวางแผนชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งจะเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการมากกว่าการให้ทุนเพื่อจัดทำโครงการและในระยะยาวจะทำให้ชุมชนสามารถระดมทุนและทรัพยากรในท้องถิ่นได้ และส่งผลให้การสนับสนุนจากหน่วยงานราชการต่างๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวคิด/ปรัชญา

ชุมชนที่มีศักยภาพสามารถพัฒนาตนเองได้ โดยอาศัยการรวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียนและจิตสำนึกเพื่อสังคมร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของทุกภาคส่วนในลักษณะภาคีพัฒนาระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกษตรกร

องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบัน การศึกษาท้องถิ่น องค์กรท้องถิ่น และองค์กรชุมชนต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญเรื่องกระบวนการปรับกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา เน้นเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาองค์กรในรูปแบบบูรณาการ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการจัดเวทีเรียนรู้ เพื่อจัดทำแผนชุมชนระดับตำบล

กระบวนการจัดทำแผนชุมชน

กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร(2546) ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดทำแผนชุมชนซึ่งสังเคราะห์องค์ความรู้จากการดำเนินงานโครงการข้างต้นไว้ว่าประกอบด้วย

1. ค้นหาผู้นำอาสาสมัคร โดยชุมชนเป็นผู้คัดเลือกกันเอง เพื่อเป็นแกนนำในการดำเนินงานต่าง ๆ ตามกระบวนการ

2. การเตรียมความพร้อมของชุมชน เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมให้ชุมชน ปรับวิธีคิด และวิธีการทำงานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองที่ยั่งยืน เป็นเวทีให้เรียนรู้ถึงประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาทั้งข้อดีข้อด้อย

3. เรียนรู้พัฒนาการของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้การพัฒนาชุมชนของตนเองที่ผ่านมา ได้เรียนรู้ถึงแนวคิด วิธีการ ข้อดี ข้อด้อย ผลที่เกิดกับชุมชน

4. ประเมินศักยภาพของชุมชน เรียนรู้และค้นหาข้อมูลศักยภาพของชุมชน เพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของดีที่มีอยู่ เกิดความภาคภูมิใจ รักและหวงแหน พร้อมทั้งจะพัฒนาจากพื้นฐานที่มีอยู่ให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

5. การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบเกี่ยวกับกระบวนการคิด การบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม และการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกและชุมชน เพื่อนำมาสังเคราะห์ใช้ประโยชน์ในการวางแผนชุมชน

6. การกำหนดแผนชุมชนระดับตำบล เป็นแผนที่เกิดจากความคิดของคนในชุมชนที่ร่วมกันคิดแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะทำให้ชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์และความต้องการของชุมชน

7. ประชาพิจารณ์แผนชุมชน เป็นการเสนอโครงการให้เกษตรกรทั้งตำบล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ซักถาม แลกเปลี่ยนเรียนรู้และปรับปรุงรายละเอียดโครงการ จัดลำดับความสำคัญ และเป็นการหาแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

หลังจากได้แผนของชุมชนแล้ว ชุมชนสามารถนำไปสู่การปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเริ่มจากกิจกรรมที่ชุมชนสามารถเริ่มได้ด้วยตนเองก่อน ส่วนกิจกรรมที่ต้องการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ผู้นำชุมชนจะทำหน้าที่ในการประสานงานเพื่อขอรับการสนับสนุนต่อไป

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากโครงการวิจัยที่กรมส่งเสริมการเกษตร ได้ทำการศึกษาการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเองในพื้นที่ต่างๆ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง และการศึกษาขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนใน

การพึ่งพาตนเอง โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในที่นี้ขอล่าวถึง 4 จังหวัดที่เข้าร่วมโครงการวิจัยต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

อู้นันท์ พานิชโยทัย และคณะ (2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.หินลาด อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก พบว่า ในการจัดเวทีที่สามารถใช้เป็นกลไกการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของแต่ละเวทีที่ชัดเจนและมอบภารกิจแก่ชุมชนไปดำเนินการต่อทุกครั้ง มีการเตรียมการก่อนเริ่มเวที และมีการสรุปบทเรียนทุกครั้ง จากการจัดเวทีทำให้ชุมชนรู้ว่าควรจะไปพัฒนาไปในทิศทางใด สามารถคิด วิเคราะห์ในการกำหนดชุมชน มีการบริหารจัดการเพื่อขับเคลื่อนงานในตำบล รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานภายนอกก่อให้เกิดกิจกรรมใหม่ด้านสังคม เศรษฐกิจ มีแนวโน้มเกิดความต่อเนื่องของกิจกรรม สำหรับเพิ่มขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ พบว่า เจ้าหน้าที่มีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ และมีบทบาทชัดเจนขึ้นในการเป็นที่ปรึกษา แนะนำ ส่งเสริม ประสานงานและอำนวยความสะดวก

วิทยา อธิปอนันต์ และคณะ(2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.ท่าแค อ.เมือง จ.พิจิตร พบว่าในการจัดเวทีเรียนรู้ ทำให้ชุมชนรู้ศักยภาพ ชัดจำกัด ตลอดจนปัญหาของตน รู้จักตนเองมากขึ้น สามารถกำหนดวิถีชีวิตของคนในชุมชนว่าควรดำเนินทิศทางใด นอกจากนี้มีการจัดเวทีเครือข่าย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากนี้ผู้นำชุมชนมีขีดความสามารถในการบริหารจัดการ ประสานงาน และทำงานเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สำหรับเจ้าหน้าที่ พบว่า มีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการปรับบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก ปรึกษา ให้คำแนะนำและประสานงาน เกิดแนวความคิดการพัฒนาโดยยึดชุมชนเป็นหลัก

จำลอง พุ่มซ้อน และกังสดาล สวัสดิ์ชัย (2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.บ้านยาง อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ พบว่า จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้ผู้นำชุมชนและชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองมากขึ้น ชุมชนมีความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง เกิดการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน ประสานงานกับองค์กรต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนในทิศทางที่ตนเองกำหนดและสามารถบริหารจัดการภายในชุมชนได้เอง สำหรับเจ้าหน้าที่ พบว่าสามารถเรียนรู้ในการปรับบทบาทตัวเองจากการเป็นผู้ชี้แนะมาเป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงานและเป็นที่ปรึกษา กระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

สนั่น สุขพอดิ (2545) ศึกษาในพื้นที่ ต.ห้วยไผ่ อ.เมือง จ.ราชบุรี พบว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมสรุปบทเรียน ตลอดจนทบทวนอดีตเพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชน สำหรับเจ้าหน้าที่พบว่า มีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ พัฒนาระบวนการคิดการทำงานในรูปแบบใหม่ๆ

สรุปได้ว่าจากการส่งเสริมการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเองในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ พิษณุโลก พิจิตร บุรีรัมย์ และราชบุรี พบว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการเพื่อขับเคลื่อนงานในตำบลและประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

นอกเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมในตำบล จากการดำเนินการผู้นำชุมชนที่สามารถดำเนินกระบวนการนี้ได้ดี และมีความต่อเนื่องต้องเป็นผู้ที่เข้าใจกระบวนการอย่างถ่องแท้ ทุ่มเท เสียสละและมีทัศนคติที่ดีและ เน้นการทำงานเป็นทีม สำหรับเจ้าหน้าที่ปรับบทบาทจากการเป็นผู้ชี้แนะ ไปเป็นที่ปรึกษา แนะนำ ส่งเสริม ประสานงานและอำนวยความสะดวก รวมทั้งทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการต้องมีความรู้ ความสามารถในการทำงานกับชุมชน มีทักษะ ประสบการณ์ และสามารถสร้างสำนึกร่วมให้ชุมชนได้ จึงประสบความสำเร็จ

2.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ความหมายและแนวคิด

สุภาวศ์ จันทวานิช (2531) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง วิธีการที่ ผู้ถูกวิจัย(ชาวบ้าน)เข้ามามีส่วนร่วมวิจัยเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วม อย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัยนับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การช่วยให้ ข้อมูล และช่วยวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้นๆ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2543) ได้สรุปความหมายของงานวิจัยท้องถิ่นที่ใช้วิธีการ เช่นเดียวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดตั้ง คำถามทบทวนสภาพที่เป็นอยู่ วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อ ปรับปรุงงานต่อไป ทั้งนี้ ต้องมีการบันทึกและวิเคราะห์เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการทำงาน

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2544) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็น การผสมผสานระหว่างการมีส่วนร่วม การปฏิบัติการและการแสวงหาความรู้ร่วมกันในระหว่างหมู่คณะ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมกันรับผลที่เกิดจากการ ดำเนินงานและสรุปบทเรียน เพื่อหาทางพัฒนา ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญดังนี้คือเป็นกระบวนการทาง สังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัจเจกชน เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่มที่เป็นเจ้าของงานวิจัย ร่วมกันวิจัยเรื่องของตนเองทุกขั้นตอนเน้นการปฏิบัติที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม องค์กร ศึกษาวิธีปฏิบัติให้ดีขึ้น รวมทั้งเป็นกระบวนการสร้างอิสรภาพ ปลุกจิตสำนึกให้คนคลี่คลายเอาชนะ ปัญหา เน้นการวิพากษ์สะท้อนตนเอง เป็นวงจรการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ไม่มีกรอบเจาะจงเรื่อง วิธีการใช้แนวทางผสมผสาน เน้นเทคนิคการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติ ร่วมกัน ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างที่มิวิจัยตลอดเวลา และทบทวนวัตถุประสงค์ในมิวิจัยเป็นระยะ เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การมีส่วนร่วมตรงกับความต้องการของทุกฝ่าย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีปรัชญาเพื่อมุ่งช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม เชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่สามารถเป็นประโยชน์สูงสุด ทาวิธีแก้ปัญหาของตนเอง เมื่อถึงคราวที่ตนจะต้องตัดสินใจว่าจะทำอะไร เป้าหมายสูงสุดของ PAR คือ การช่วยให้ประชาชนได้เรียนรู้และมีเป้าหมาย รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการของตนเอง (พนัส พฤกษ์สุนันท์ และคณะ, 2545)

พนัส พฤกษ์สุนันท์ อุบล จันทรพิเพชรและจินตนา ชุณหะมุกดา. (2545) กล่าวว่า ิการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาองค์กร หน่วยงาน และชุมชน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนและบุคคล รวมทั้งส่งเสริมให้บุคคลมีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงองค์กร หน่วยงานและชุมชนที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่

กมล สุดประเสริฐ (ม.ป.ป.) ให้แนวคิดว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การวิจัยค้นคว้าแสวงหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิม ต่างกันแต่เพียงว่าการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนาเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในกระบวนการวิจัยและในการใช้ประโยชน์จากการวิจัย

ชนิษฐา กาญจนรังสี (2544) อ้างโดย ประจักษ์ เข้มมุกต์ และคณะ (ม.ป.ป.) เสนอแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ เป็นการวิจัยที่เริ่มต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะหนึ่ง เคลื่อนที่ไปยังสถานการณ์ที่ควรจะเป็นในอนาคตซึ่งไม่อาจทำนายได้ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวอาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์นั้นถูกกระทบจากเหตุการณ์แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัย รวมทั้งผู้ร่วมในการวิจัยเอง การเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงต้องเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์และตัดสินใจในการเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่อ ๆ มาในกระบวนการวิจัยเสมอ กระบวนการวิจัยจึงต้องมีความยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนได้ เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินการต่อไปได้ตราบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมกันวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จได้ เมื่อนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่า คนทุกคนมีศักยภาพ มีความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกันเพื่อชุมชนที่ดีขึ้น และจะต้องเริ่มจากความรู้สึกของคนที่มีความปัญหา หรือความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้าง ความเข้าใจ และการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญญา จิตใจและกายภาพ

บำเพ็ญ เขียวหวาน (ม.ป.ป.) กล่าวถึง งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(PAR)ไว้ว่างาน PAR ต้องรับใช้คนที่เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ไม่ใช่คนใดคนหนึ่ง โดยเริ่มจากการพูดคุยถึงสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ศักยภาพ ปัญหา แล้ววิเคราะห์ร่วมกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย จึงจำเป็นต้องประสานความเข้าใจกัน ผู้ร่วมวิจัยต้องยอมรับข้อจำกัดและจุดเด่นของกันและกัน ไม่ยึดติดกรอบคิดเดิม ทฤษฎีเดิม

ข้อสรุปเดิม ต้องมีการเสริมหนุนด้านต่างๆ หรือทรัพยากร เวลาและอื่นๆ ที่เหมาะสม รวมทั้งการจัดเวทีพบปะ เป้าหมายไม่ใช่การได้ผลงานมาตีพิมพ์ แต่อยู่ที่เกิดการพัฒนา การปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา PAR จะมีประสิทธิภาพเพียงใดขึ้นกับเจตนารมย์ที่จะทำประโยชน์ต่อกลุ่ม องค์กร ชุมชน ด้วยความรักศรัทธา เชื่อมมั่นในทีมทุกคน

สรุปได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการวิจัยเพื่อการแสวงหาความรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มาร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมประเมินผล เพื่อพัฒนาศักยภาพทั้งในกระบวนการวิจัย และการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อพัฒนาองค์กรและชุมชนของตนเอง โดยทบทวนสถานการณ์ที่เป็นอยู่ แนวทางแก้ไข ปัญหา ทดลองทำ ทั้งนี้ต้องมีการบันทึกและวิเคราะห์แต่ละประเด็น เพื่อสรุปคำตอบและถอดบทเรียน เพื่อปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

ทั้งนี้ประจักษ์ เหมมุกต์ และคณะ (2546) กล่าวว่า เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้านเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ผู้ด้อยโอกาสและสมาชิกในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชนและเกิดความตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบของตนเอง ร่วมแก้ไขปัญหามาของตนเองและชุมชน นอกจากนี้การดำเนินการวิจัยยังเน้นการเก็บรวบรวม ข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและ แนวทางแก้ไขปัญหา รวมทั้งดำเนินการแก้ไขปัญหามาด้วยตนเอง โดยร่วมมือกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น นอกจากนี้เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และเพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหามาและพัฒนาชุมชนอีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

สุริยา วีรวงศ์ (ม.ป.ป.) ได้เสนอว่า การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนสำคัญ

2 ขั้นตอนหลัก คือ

1. ขั้นตอนการเตรียมการ

1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าสู่ชุมชน ข้อมูลชุมชนเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำมาพิจารณาตัดสินใจเลือกพื้นที่ดำเนินการ

1.2 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อให้ นักวิจัยเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้เร็วขึ้น และชาวบ้านยอมรับนักวิจัยเป็นสมาชิกของชุมชนได้โดยสนิทใจ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่ดี

2. ขั้นตอนการวิจัย

2.1 การศึกษาและการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เป็นการศึกษาวិเคราะห์ชุมชนและให้การศึกษาแก่ชุมชนพร้อมกันไปโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติ

2.2 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ PAR เน้นย้ำให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการกำหนดปัญหาความต้องการของชุมชน การประเมินทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตลอดจนการตัดสินใจ เจริญต่อรอง และการจัดการเพื่อการทำโครงการที่แก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริง

2.3 กำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ ในขั้นตอนนี้ควรให้ชาวบ้านจัดให้มีแกนนำเป็นกลุ่มทำงานหรือองค์กรเพื่อรองรับการทำโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา และมีการสร้างข้อตกลงระหว่างชาวบ้านหรือกลุ่มทำงาน บทบาทของนักวิจัยและ/หรือนักพัฒนาในระยะนี้ คือ การชี้แจง รายละเอียดของโครงการ และประสานงานให้ชาวบ้านตกลงกันให้ได้ว่าใครจะรับผิดชอบในเรื่องอะไรบ้าง กำหนดข้อตกลงในรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินงานในทุกขั้นตอน ให้ทุกคนรับรู้ความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน ข้อตกลงทุกเรื่องจะต้องเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายมีความโปร่งใส และตรวจสอบได้

2.4 การปฏิบัติงานตามโครงการเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง คำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือคณะทำงานเพื่อดำเนินงานขั้นนี้ คือ ทำอะไร ที่ไหน ทำเมื่อไร และทำอย่างไร

2.5 การติดตามประเมินผลโครงการ เป็นกิจกรรมที่จำเป็นและขาดไม่ได้ในกระบวนการวิจัยแบบ "PAR" การติดตามผล หมายถึง การตรวจสอบของชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านตลอดเวลาว่างานหรือกิจกรรมที่ได้เริ่มทำไปในขั้นตอนที่ 2.4 นั้น สามารถดำเนินงานไปได้อย่างต่อเนื่องหรือไม่ โดยใช้คำถามชุดเดิม คือ ดำเนินต่อไปอย่างเหมาะสมหรือมีปัญหาอุปสรรคอย่างไรหรือไม่เพื่อที่จะได้มีการแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมได้ทันการ

ในกระบวนการทำงานวิจัยและพัฒนาร่วมกับชาวบ้าน โดยเฉพาะในรูปแบบที่เป็นการสร้างเสริมและสนับสนุนประชาชนและหรือองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็งนั้น ไม่สามารถทำให้สำเร็จเป็นขั้นเป็นตอนภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว เนื่องจากมีเงื่อนไขหลายประการ โดยเฉพาะในด้านความพร้อม ความเข้าใจ ปัญหาพื้นฐานของประชาชนและปัญหาสภาพพื้นที่ของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น กระบวนการทำงานวิจัยและพัฒนาโดยเน้นหลักการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม ก็คือ กระบวนการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชน ในการที่จะร่วมมือและประสานการทำงานพัฒนาไปด้วยกัน การวิจัย PAR เป็นการช่วยส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาการพัฒนาตนเองและความต้องการของคน โดยมีนักวิจัย นักพัฒนา หรือผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ร่วมกันศึกษาและกำหนดปัญหา เพื่อตัดสินใจและหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้

เกิดกิจกรรมชุมชนที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ไม่ชะงักงัน ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน และเกิดการนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติร่วมกันระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุภาพรณ ณ บางช้างและคณะ (2531) ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาองค์กรชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทราระหว่าง พ.ศ.2528-2531 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชน ให้มีคุณลักษณะของการพึ่งตนเองและมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับองค์กรด้านเศรษฐกิจและองค์กรด้านศาสนา วัฒนธรรม พบว่าองค์กรชุมชนหรือกลุ่มการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในชุมชนที่ศึกษามีลักษณะและศักยภาพที่แตกต่างกันเป็น 3 แบบ คือ

1. องค์กรชุมชนแบบธรรมชาติที่เกิดจากการริเริ่มและการดำเนินงานของชาวบ้านเองมีศักยภาพของการพึ่งตนเองและมีส่วนร่วมมากที่สุด
2. องค์กรที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้าน โดยได้รับความสนับสนุนจากเอกชนภายนอกมีศักยภาพรองมา
3. องค์กรที่รัฐจัดตั้งศักยภาพน้อยที่สุด

มาริสา โกเศษโยธิน (2543) ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพด้วยวิถีเกษตรธรรมชาติ และการจัดการด้านธุรกิจชุมชนแบบพึ่งพาตนเองของประชาชนที่อาศัยในหมู่บ้านทับทิมสยาม 02 ต.คลองไก่อี้น อ.คลองหาด จ.สระแก้ว โดยมีเจ้าหน้าที่หน่วยราชการ ผู้นำชุมชน และเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบลึก พบว่าทุกฝ่ายที่ร่วมในโครงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาอาชีพด้วยวิถีเกษตรธรรมชาติตามบทบาท หน้าที่ เกษตรกรมีการเรียนรู้และช่วยเหลือกันในการพัฒนาอาชีพ และมีทักษะในการปฏิบัติด้านเกษตรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น คือ การลดการใช้สารเคมี โดยนำสมุนไพรมาใช้ในการกำจัดศัตรูพืช และมีการใช้ปุ๋ยหมักทดแทนปุ๋ยเคมี เกษตรกรที่ร่วมโครงการมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยการปลูกผักด้วยวิถีเกษตรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง มีการขยายพื้นที่การปลูกผัก เกษตรธรรมชาติและเพิ่มชนิดผักที่ปลูก และมีการวางแผนทางในการจัดการด้านธุรกิจชุมชนแบบพึ่งพาตนเองอย่างเป็นรูปธรรม มีการรวมกลุ่มเพื่อทำปุ๋ยหมักใช้และจำหน่าย จากการวิจัยพบว่ากระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีความเหมาะสมที่จะใช้ในการพัฒนาอาชีพด้านเกษตรธรรมชาติซึ่งเป็นแนวทางเกษตรกรรมแบบยั่งยืน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงเสนอแนะว่า ควรนำการวิจัยแบบนี้ไปใช้ในกระบวนการพัฒนาชนบทและพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านอื่นๆ ที่มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และควรคำนึงถึงความสามารถพึ่งตนเองได้ในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง

พนัส พฤษสุณันท์ อุบล จันทรโพธิ์และจินตนา ชุณหภูมิตา. (2545) ศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนนาอยู่ : กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการจัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนน่ายุและ ฟังตนเอง -พบว่าการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีผลให้มีผลให้เกิดการเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นอย่างดีจนก่อให้เกิดแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกุญแจสำคัญที่สามารถนำศักยภาพของสมาชิกชุมชนให้แสดงออกอย่างเหมาะสม และนำไปสู่การพัฒนาโครงการและกิจกรรมเพื่อการพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

สนธิ สัตโยภาส และคณะ (2544) ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน :กรณีศึกษา ต.แม่แฝกใหม่ อ.สันทราย บ้านแม่ละงอ ต.น้ำแพร่ อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ และ ต.ห้วยผา อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนกลุ่มตัวอย่างมีความสามารถพัฒนาตนเอง และตัดสินใจได้ด้วยตนเองในทุกด้านอันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน จากการวิจัยปรากฏว่า ได้รับทราบประวัติชุมชนกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ตำบล ได้ทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนกลุ่มตัวอย่าง จึงดำเนินโครงการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้กระบวนการประชุมแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน การทำเวทีชาวบ้านและการสัมภาษณ์ชุมชนร่วมกันศึกษาปัญหาช่วยกันวางแนวทางในการแก้ปัญหา พร้อมกับร่วมกันปฏิบัติการแก้ปัญหาและร่วมกันรับผลประโยชน์จากกิจกรรม ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนดีขึ้น และชุมชนเข้มแข็งขึ้น

ปัญญา ปุณณิณทร์ (2543) รายงานถึงประสบการณ์การถ่ายทอดเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วมของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ในการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งเน้นการสนับสนุนทั้งด้านเงินทุนและด้านวิชาการ โดยระดับความร่วมมือจากหน่วยงานวิชาการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยฝึกอบรมเกษตรกรให้รู้จักว่า "เกษตรผสมผสาน" คืออะไร มีรูปแบบอย่างไร และการฝึกอบรมเทคนิควิธีการปฏิบัติในด้านการเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ และการปลูกพืชในระบบเกษตรผสมผสาน จากการศึกษาพบว่า กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนเกษตรกรและการสร้างเครือข่ายร่วมกับการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีการปรับเปลี่ยนเทคนิคการถ่ายทอดอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกษตรกรสามารถคิดเองและขยายผลต่อยอดกิจกรรมต่างๆ ของตนเองได้ และขยายวงไปฟื้นฟูเกษตรกรรายอื่นๆ ได้ด้วย

วสันต์ กุเกียรติกุล (2533) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร โดยใช้วิธีการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในด้านการวิเคราะห์พื้นที่และชุมชน การมีส่วนร่วมในกระบวนการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มและศึกษากิจกรรมของกลุ่มพบว่าเกษตรกรมีทัศนคติไม่เอื้อต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะมีปัญหาเกี่ยวกับนโยบายในการปราบปราม ผกค. ของรัฐมาก่อน ถึงอย่างไรก็ตาม เกษตรกรต้องการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และการจัดตั้งร้านค้าในหมู่บ้านจึงได้กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มโดยใช้แกนนำในหมู่บ้านกระตุ้นให้แก่เกษตรกรอื่นๆ เห็นความสำคัญในการแก้ปัญหา ศึกษาดูงาน และใช้วิธีใช้เกษตรกรด้วยตนเอง หลังจากนั้นแกน

นำหมู่บ้านโดยอาศัยเกษตรตำบลสามารถจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสร้างร้านค้าในหมู่บ้าน โดยอาศัยแรงงานของชาวบ้านทั้งหมด

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2537) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านในการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรใน 5 หมู่บ้านของจังหวัดพังงา เป็นระยะเวลา 2 ปี เพื่อกระตุ้นให้เกิดองค์กรชาวบ้านโดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ เป็นสื่อ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการรวมตัวและการดำเนินกิจกรรมขององค์กรที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ มีฐานมาจากกลุ่มต่าง ๆ ที่มีกิจกรรมเดิมในหมู่บ้าน การดำเนินงานขององค์กรส่วนใหญ่จะมีผลต่อด้านเศรษฐกิจของชาวบ้านค่อนข้างชัดเจนคือทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีผลด้านการพัฒนาทรัพยากรในชุมชน องค์กรที่เกิดขึ้นบางองค์กรมีบทบาทในการทำให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรในชุมชนเป็นอย่างมาก และยังพบว่าการพัฒนาในชุมชนมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาด้านรายได้และเศรษฐกิจของชาวบ้าน นอกจากนี้พบว่าทุก ๆ องค์กรที่เกิดขึ้นมีการดำเนินงานที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านสังคมในชุมชน เช่น การพัฒนาผู้นำ การพัฒนากระบวนการทำงาน และการเรียนรู้ของชุมชนด้านต่าง ๆ การร่วมมือกันของชาวบ้าน และการได้รับบริการและสวัสดิการจากทางราชการ

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2544) กล่าวถึงความสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า ถ้ามีการจัดการที่เหมาะสม มีการประชุมระดมสมองกัน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่ดียิ่งขึ้น เร็วขึ้น พลังกลุ่มที่ถูกสร้างขึ้นจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรเป็นสำคัญ ผลด้านอื่น เช่น ผลงานของนักส่งเสริมและหน่วยงาน เป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น การทำงานกับกลุ่มจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เคารพความคิดเห็น และบทบาทหน้าที่ซึ่งกันและกัน ระหว่างนักส่งเสริมกับกลุ่มชาวบ้าน ดังนั้นการทำงานส่งเสริมการเกษตรให้บรรลุเป้าหมายโดยเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในงานส่งเสริมการเกษตร โดยใช้งานวิจัยเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ผลจากการวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร คือ ได้คำตอบของปัญหาที่ต้องการทราบเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ในงานส่งเสริมการเกษตร และสามารถนำไปปรับปรุงกระบวนการทำงานในการส่งเสริมการเกษตร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมสามารถประยุกต์ผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งช่วยให้บุคคลเป้าหมายในงานส่งเสริมการเกษตรได้รับการพัฒนาที่ถูกทิศทางและสอดคล้องกับสภาพการณ์ของบุคคลเป้าหมาย และผู้บริหารได้ทราบข้อเท็จจริง รวมทั้งข้อมูลที่เป็นพื้นฐานสำคัญจากการวิจัยทำให้ช่วยเสริมสร้างสมรรถนะของนักบริหารในการวินิจฉัยสั่งการ หรือตัดสินใจปัญหาได้ดีและมีประสิทธิภาพ

จากการตรวจสอบเอกสารสรุปได้ว่า สถานการณ์ปัจจุบันที่เน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา และจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกรมส่งเสริมการเกษตร ทำให้บทบาทการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นเพื่อให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป กรมส่งเสริมการเกษตร โดย

การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จึงเห็นสมควรดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ทุกตำบลเป็นกลไกในการทำงาน โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือเจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับเขต ส่วนกลาง และเกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมาย เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้น ตั้งแต่การวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหา การพัฒนาโจทย์วิจัย การวางแผน และการดำเนินงาน รวมทั้งการจดบันทึก การร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย เพื่อเพิ่มเติมในรายละเอียดในทางปฏิบัติของระบบส่งเสริมการเกษตรในปัจจุบัน ซึ่งพัฒนามาจากระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน ประกอบด้วยระบบการทำงานในพื้นที่ และระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ และให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน รวมทั้งเป็นไปตามความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง โดยมีเป้าประสงค์เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและชุมชนพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายสามารถเรียนรู้การทำวิจัยควบคู่กับการปฏิบัติงาน และประยุกต์ แนวคิด วิธีการดำเนินงาน ผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวคิดดังกล่าว และจากการพัฒนาโจทย์โครงการวิจัย จึงได้กำหนดขอบเขตและแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ระบบการทำงานในพื้นที่ (โดยใช้ศูนย์บริการฯ เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพ)

กระบวนการดำเนินงานของศูนย์ฯ แบบมีส่วนร่วม

- λ เป็นศูนย์ที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชน
- λ เป็นศูนย์กลางบูรณาการระหว่างหน่วยงานและชุมชน
- λ เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงานด้านการเกษตรใน พท. รูปแบบเบ็ดเสร็จ (one stop service)
- λ เป็นศูนย์ที่มีเครือข่ายบริการและถ่ายทอดความรู้ เช่น เครือข่ายวิทยากรชาวบ้าน
- λ เป็นศูนย์ที่มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของกรรมการศูนย์ฯ อย่างชัดเจน

การให้บริการของศูนย์ฯ แก่ชุมชนที่เหมาะสม

- λ บริการแบบบูรณาการ
- λ มีจุดสาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยี พร้อมทั้งวิทยากรเกษตรกรที่เหมาะสม และใช้ประโยชน์ มีข้อมูลข่าวสาร อุปกรณ์เครื่องมือ สำหรับบริการและให้บริการพึงพอใจ

กระบวนการได้มาของแผนชุมชน

- λ เป็นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาโดยการจัดเวทีชาวบ้าน

บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่

- λ เป็นผู้ประสานงานและสนับสนุน
- λ เป็นวิทยากรกระบวนการการถ่ายทอดความรู้และดำเนินการแบบมีส่วนร่วม (เป็นผู้ดำเนินการจัดเวทีชุมชนร่วมกับชุมชน)
- λ มีกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ชัดเจน

ระบบส่งเสริม
การเกษตร
(กระบวนการ
ทำงานส่งเสริม
การเกษตร
ที่มีศูนย์บริการฯ
เป็นกลไก)
ที่มี
ประสิทธิภาพ

ชุมชน
พึ่งตนเอง
ได้

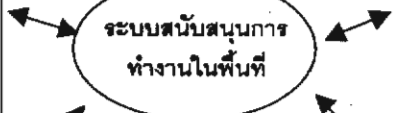
ระบบข้อมูลสารสนเทศ

- λ จัดทำข้อมูลเกษตรกรรายครัวเรือน
- λ จัดทำเครือข่ายระบบข้อมูลระหว่างอำเภอและจังหวัด
- λ มีข้อมูลการเกษตรด้านกายภาพ/ชีวภาพ/เศรษฐกิจ / สังคม

ระบบพัฒนาบุคลากร

- λ การพัฒนาบุคลากรที่ชัดเจนทุกระดับ
- λ บุคลากรมีความรู้ทักษะในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร
- λ เป็นนักส่งเสริมมืออาชีพ (วิทยากรกระบวนการ, นักประสานงาน)

ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่

ระบบการประชาสัมพันธ์

- λ พัฒนาโดยใช้สื่อพื้นบ้านเป็นหลัก
- λ ดำเนินการเสริมสร้างกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ในพื้นที่
- λ มีการเผยแพร่ข่าวสารปฏิบัติของหน่วยงาน

ระบบสนับสนุนแผนชุมชน

- λ วิธีการบริหารจัดการ/การมีส่วนร่วม/การบริหารจัดการ/ลักษณะการสนับสนุน

ระบบประเมินผลงาน

- λ เป็นการประเมินผลเพื่อพัฒนาการทำงาน
- λ เป็นระบบที่ผู้รับการประเมินมีส่วนร่วมในการประเมิน

ระบบติดตามผลและเฝ้าระวังงาน

- λ เป็นระบบเฝ้าระวังงานแบบมีส่วนร่วม
- λ เป็นระบบที่ให้การชี้แนะ/แนะนำ
- λ เป็นระบบที่ทำอย่างจริงจังต่อเนื่อง

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ดำเนินการวิจัยโดยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research , PAR) โดยมีรายละเอียดการดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นตอนในการศึกษา

- 1) การศึกษาเอกสาร โดยการรวบรวมแนวคิด แนวทาง และนโยบายในการพัฒนาการเกษตรของประเทศ รวมทั้งการดำเนินงานของโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตชุมชน การประเมินและติดตามผลการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ กำหนดโจทย์การวิจัย และกิจกรรมการวิจัย
- 2) การวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร โดยจัดเวทีในการวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหา ความคาดหวัง และแนวทางแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของเจ้าหน้าที่ระดับกรม ภาค จังหวัด อำเภอ และเกษตรกรซึ่งเป็นบุคคลเป้าหมายในการดำเนินงานพัฒนาการเกษตร เข้ามามีส่วนร่วมในเวที ซึ่งเน้นกระบวนการในการจัดเวทีการสนทนาแบบมีส่วนร่วม และการพัฒนาความรู้ความเข้าใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ให้เข้าใจถึงหลักการในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 3) การวิเคราะห์โจทย์และกิจกรรมในการดำเนินการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ ปัญหา ความคาดหวัง แนวทางแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานตามระบบส่งเสริมการเกษตร และแนวคิดแนวทางในการพัฒนาประเทศ เพื่อกำหนดขอบเขตการวิจัย โจทย์วิจัย และกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการในการวิจัย เพื่อให้ได้คำตอบในการตอบโจทย์วิจัยดังกล่าว โดยคณะนักวิจัยของจังหวัด และจัดเวทีให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในข้อเสนอแนะและปรับปรุง
- 4) ดำเนินการตามกิจกรรมการวิจัยส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในแต่ละประเด็น ดำเนินการในกิจกรรมที่กำหนด ทั้งนี้ ให้มีเวทีในการร่วมกันสรุปทบทวนและแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอทั้งในระดับกรม จังหวัด อำเภอ และตำบล

การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยชุมชนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทุกระดับ เป็นผู้ร่วมในกระบวนการวิจัย คณะผู้วิจัยจะเป็นผู้บันทึกเก็บรวบรวมข้อมูล และประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อสรุปและวิเคราะห์ผลในการดำเนินการวิจัยในทุกขั้นตอน ซึ่งการวิเคราะห์ผลมุ่งเน้นหาแนวทางในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรที่มีความเหมาะสม ในการบันทึกเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้หลาย ๆ วิธีการ เช่น การเก็บข้อมูลพื้นฐานก่อนการวิจัย ใช้แบบสอบถามถึงโครงสร้าง การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ มีเวทีในการเก็บข้อมูลและสรุปทบทวนระหว่าง

ผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย เป็นต้น โดยคณะนักวิจัยของจังหวัดจะร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำผลการวิจัยมาวิเคราะห์หาแนวทางในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรที่มีความเหมาะสม ปัจจัยที่ส่งผลการดำเนินงานและเงื่อนไขข้อจำกัดต่าง ๆ ในการดำเนินงาน

ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษามีขอบเขตในการดำเนินงาน ดังนี้

1. คัดเลือกอำเภอและตำบลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา โดยให้อำเภอแสดงความประสงค์ในการเข้าร่วมดำเนินการวิจัยด้วยความสมัครใจ และให้อำเภอคัดเลือกตำบลตัวอย่าง โดยความสมัครใจเช่นกัน ซึ่งได้คัดเลือกอำเภอ และตำบลในการดำเนินการวิจัย จำนวน 3 อำเภอ ๆ ละ 3 ตำบล รวม 9 ตำบล คือ อำเภอเมือง ตำบลตำนาน ตำบลท่าแค และตำบลพญาขัน อำเภอควนขนุน ตำบลพนาสูง ตำบลทะเลน้อย และตำบลแพรกหา อำเภอกงหรา ตำบลคลองทรายขาว ตำบลชะรัด และตำบลสมหวัง
2. เนื้อหาในการศึกษา ขอบเขตเนื้อหาในการศึกษา คณะนักวิจัยและผู้ร่วมในการดำเนินการวิจัย ร่วมกันตัดสินใจประเด็นและขอบเขตในการศึกษา โดยใช้ข้อมูลจากสถานการณ์การดำเนินงาน ปัญหาในการดำเนินงาน ตามระบบส่งเสริมการเกษตรของแต่ละจังหวัด จึงได้กำหนดประเด็นในการศึกษา ดังนี้
 1. ระบบการทำงานในพื้นที่
 - 1.1 กระบวนการทำงานและการบริหารจัดการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
 - 1.2 กระบวนการทำงานและบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล
 2. ระบบสนับสนุนการทำงานในพื้นที่
 - 2.1 ระบบข้อมูลสารสนเทศ
 - 2.2 ระบบพัฒนาศูนย์บริการ
 - 2.3 ระบบการติดตามและนิเทศงาน
 - 2.4 ระบบประเมินผลงาน
 - 2.5 ระบบการประชาสัมพันธ์
 - 2.6 ระบบสนับสนุนแผนชุมชน

ระยะเวลาการศึกษาวิจัย

มิถุนายน 2545 – ธันวาคม 2546

กิจกรรมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย

1.1 จัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยส่วนกลางและจังหวัด จำนวน 7 ครั้ง

ดังนี้

ครั้งที่ 1	13 -15 ส.ค.45	ก่อนดำเนินการวิจัยเพื่อความเข้าใจร่วมกัน และปรับแผนการวิจัยร่วมกัน โดยมีการให้ความรู้แก่นักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการจัดทำ Benchmark เพื่อให้ นักวิจัยระดับจังหวัด ได้ประเมินสถานการณ์ระบบส่งเสริมการเกษตร ก่อนเริ่มโครงการ รวมทั้งวางแผนการวิจัยและการดำเนินการวิจัย
ครั้งที่ 2	10-11 ต.ค. 45	รายงานผลการดำเนินโครงการวิจัยในช่วง 3 เดือนที่ผ่านมาของแต่ละพื้นที่ วางแผนการดำเนินงานในช่วง 3 เดือนต่อไป ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคและบทบาทของวิทยากรกระบวนการ
ครั้งที่ 3	14 ม.ค. 46	ร่วมกันสังเคราะห์ผลงานวิจัย มีการกล่าวถึงปัญหาจากการวิจัยที่ผ่านมาและข้อคิดที่ได้จากการวิจัย
ครั้งที่ 4	24-25 มี.ค. 46	สรุปการดำเนินการวิจัยในช่วง 6 เดือน โดยการรายงานการดำเนินงาน รายงานความก้าวหน้า การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย และร่วมกันตอบใจวิทยวิจัย
ครั้งที่ 5	18-20 มี.ย. 46	สรุปผลการดำเนินการรายงานความก้าวหน้าและวิเคราะห์ผลการวิจัยในโจทย์ที่กำหนดไว้
ครั้งที่ 6	18-19 ก.ย. 46	- เสนอผลงานวิจัยในระดับจังหวัด และมีการแนะนำประเด็นในการสรุปผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์และควรเก็บประเด็นที่ส่งผลกระทบต่องานวิจัยให้ครบทุกประเด็น ทุกโจทย์ มีการให้ข้อเสนอแนะในการเขียนรายงานการวิจัยเพิ่มเติม - กำหนดการสัมมนาเพื่อเสนอผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของนักวิจัยในการดำเนินกิจกรรมในการสัมมนา
ครั้งที่ 7	28-29 ต.ค.46	- นำเสนอผลงานวิจัยส่วนกลาง และแต่ละจังหวัด เพื่อเตรียมการนำเสนอร่างผลงานวิจัย

1.2 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการของทีมวิจัยส่วนกลาง เพื่อสรุปความก้าวหน้าการดำเนินงานวิจัยของจังหวัดต่าง ๆ ที่รับผิดชอบ และวางแผนการสนับสนุนการทำวิจัยของจังหวัด จำนวน 9 ครั้ง มีรายละเอียด ดังนี้

ครั้งที่ 1	12 ก.ค. 45	กำหนดจัดสัมมนาเตรียมความพร้อมของนักวิจัย ผู้เข้าร่วมสัมมนาประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ส่วนกลาง ภาค จังหวัด เนื้อหาการสัมมนา ประกอบด้วย ชี้แจงการบริหารจัดการโครงการ ทำความเข้าใจกระบวนการวิจัยและบทบาทนักวิจัย วิธีการเก็บข้อมูล การจดบันทึก การทำกรอบวิจัย Action Plan, Bench Mark.เป็นการเตรียมการก่อนการสัมมนานักวิจัยส่วนกลางและจังหวัดครั้งที่1
ครั้งที่ 2	26 ก.ค. 45	•ปรับปรุงแบบฟอร์ม Bench mark และ PAR และจัดทำร่างกำหนดการสัมมนา เป็นการเตรียมการก่อนการสัมมนานักวิจัยส่วนกลางและจังหวัดครั้งที่2
ครั้งที่ 3	24 ก.ย. 45	เตรียมการสัมมนาระหว่างทีมวิจัยส่วนกลางและจังหวัด ครั้งที่ 2 เนื้อหาการสัมมนาประกอบด้วย การรายงานความ ก้าวหน้าในการดำเนินโครงการวิจัย ทบทวนและ ปรับแผนปฏิบัติการ เทคนิคและบทบาทของวิทยากรกระบวนการ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการวิจัย
ครั้งที่ 4	2 ม.ค. 46	การประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมในการสังเคราะห์ งานวิจัย เสนอประเด็นในการสรุปผลการวิจัยประกอบด้วย
- การวิเคราะห์ out put เกี่ยวกับระบบการทำงานในพื้นที่ทั้งที่เกี่ยวกับศูนย์บริการ, บทบาทเจ้าหน้าที่และกระบวนการ
- การวิเคราะห์ out put เกี่ยวกับระบบสนับสนุนการทำงาน ทั้งระบบข้อมูล สารสนเทศ การพัฒนาบุคลากร ระบบนิเทศงาน ประเมินผล ประชาสัมพันธ์ และระบบสนับสนุนแผนชุมชน
- วิเคราะห์ผลลัพธ์ (out come) ที่เกิดจากกระบวนการวิจัย ได้ส่งผลถึงเกษตรกรชุมชน เจ้าหน้าที่ ส่งเสริมการเกษตรอย่างไร
ครั้งที่ 5	6 ม.ค. 46	เน้นการกำหนดการสัมมนาเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้ ในช่วงเวลาการทำงาน 6 เดือนที่ผ่านมา
ครั้งที่ 6	20 ก.พ. 46	เตรียมความพร้อมในการประชุมเพื่อติดตามความก้าวหน้าโครงการวิจัยร่วมกับคณะกรรมการโครงการฯ ในวันที่ 5 มี.ค. 46 โดยให้นักวิจัยทุกท่านเตรียมข้อมูลที่จำเป็นให้พร้อมสำหรับการประชุมและมีการกำหนดบทบาทและแนวทางการทำวิจัยของนักวิจัย

ครั้งที่ 5 กำหนดแผนของชุมชน	มกราคม 2546
ครั้งที่ 6 ประชาพิจารณ์แผนของตำบล	กุมภาพันธ์ 2546
5. ศึกษาฐานพื้นที่ต้นแบบ 1 ครั้ง	ธันวาคม 2545
6. จัดเวทีเครือข่ายระหว่างตำบล 3 ครั้ง ตำบลละ 1 ครั้ง	พฤศจิกายน 2545
7. ประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับอำเภอ 6 ครั้ง
อำเภอละ 2 ครั้ง	ครั้งที่ 1 ตุลาคม 2545
ครั้งที่ 2 มกราคม 2546
8. ประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการระดับจังหวัด 4 ครั้ง	ครั้งที่ 1 กันยายน 2545
ครั้งที่ 2 พฤศจิกายน 2545
ครั้งที่ 3 มกราคม 2546
ครั้งที่ 4 มีนาคม 2546
9. ประชุมคณะวิจัยระดับจังหวัด (ทุกเดือน)	
10. ฝึกอบรม/ประชุม/สัมมนา 7 ครั้ง	
ครั้งที่ 1 อบรมวิทยากรกระบวนการ 1 ครั้ง	กันยายน 2545
ครั้งที่ 2 สัมมนาหาวิธีการในการบริหารจัดการศูนย์ฯ โดยชุมชน	ตุลาคม 2545
ครั้งที่ 3 สัมมนาจัดทำแนวทางการพัฒนาบุคลากร	พฤศจิกายน 2545
ครั้งที่ 4 สัมมนาจัดทำแนวทางการติดตามนิเทศและประเมินผล	พฤศจิกายน 2545
ครั้งที่ 5 สัมมนาจัดทำแนวทางการประชาสัมพันธ์	พฤศจิกายน 2545
ครั้งที่ 6 อบรมวิทยากรเกษตรกร	ธันวาคม 2545
ครั้งที่ 7 สัมมนาระดมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางการสนับสนุน
แผนชุมชน	กรกฎาคม 2546
11. สัมมนาสรุปผลการวิจัยระดับจังหวัด 1 ครั้ง	มิถุนายน 2546
12. จัดทำเอกสารรายงานการวิจัย 10 เล่ม	กรกฎาคม – ธันวาคม 2546
13. อำนวยความสะดวกประสานงานวิจัย (ตลอดระยะเวลาดำเนินการวิจัย)	

บทที่ 4

ระบบการทำงานในพื้นที่

กรมส่งเสริมการเกษตร (2540) ได้กำหนดระบบส่งเสริมการเกษตร ที่กรมส่งเสริมการเกษตรใช้ดำเนินการอยู่ แบ่งเป็น 2 ระบบย่อย คือ ระบบการทำงานในพื้นที่ และระบบสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ ต่อมาในปี 2542 กรมส่งเสริมการเกษตร ได้ปรับเปลี่ยนระบบการทำงานในพื้นที่ โดยใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นกลไกในการทำงานในพื้นที่ มีบทบาท ดังนี้

1. เป็นศูนย์ประสานการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
2. เป็นศูนย์ข้อมูลและบริการข่าวสารด้านการเกษตร แต่ละสาขาอาชีพ
3. เป็น "เวทีชาวบ้าน" ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรในตำบล
4. เป็นเวทีในการพบปะและร่วมจัดทำกิจกรรมของทุกส่วนราชการและทุกองค์กร
5. เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายด้านการเกษตร

ดังนั้น เพื่อศึกษาวิจัยระบบการทำงานในพื้นที่ดังกล่าว คณะผู้ศึกษาวิจัย จึงได้ร่วมกันกำหนดโจทย์วิจัยเป็น 2 โจทย์ใหญ่ ดังนี้

โจทย์ที่ 1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ที่มีประสิทธิภาพ ควรเป็นอย่างไร ? ประกอบด้วย 3 โจทย์ย่อย คือ

- 1.1 กระบวนการดำเนินงานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล และบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างชุมชน รัฐ เอกชน แบบบูรณาการ ควรเป็นอย่างไร ?
- 1.2 การให้บริการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล แก่ชุมชนที่เหมาะสม ควรเป็นอย่างไร? (บริการอะไร อย่างไร)
- 1.3 กระบวนการที่ได้มาซึ่งแผนชุมชน ควรเป็นอย่างไร

โจทย์ที่ 2 บทบาทและกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล

จากการดำเนินงานวิจัย เกี่ยวกับระบบการทำงานในพื้นที่ โดยใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นกลไกการทำงาน ตามโจทย์วิจัยข้างต้น ซึ่งสรุปผลตามประเด็นต่าง ๆ ใน 7 ประเด็น ได้แก่

1. สถานการณ์ก่อนการดำเนินงานวิจัย
2. สิ่งที่จะควรจะเป็นและการวัด
3. การดำเนินการ
4. ผลที่เกิดขึ้น
5. ผลลัพธ์
6. ปัญหาอุปสรรคและการแก้ไข
7. ปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

ผลการดำเนินงานวิจัย โจทย์ที่ 1 ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ที่มีประสิทธิภาพ ควรเป็นอย่างไร ? พอสรุปผลแต่ละโจทย์ย่อย ตามรายละเอียด ดังนี้

โจทย์ย่อยที่ 1.1 กระบวนการดำเนินงานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล และบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างชุมชน รัฐ เอกชน แบบบูรณาการ ควรเป็นอย่างไร ?

1. สถานการณ์ ก่อนการดำเนินงานวิจัย

การบริหารจัดการศูนย์ ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการที่มีตัวแทนจากชุมชนและส่วนราชการ เข้ามาเป็นกรรมการ และคัดเลือกกรรมการจากชุมชน ส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกการบริหารจัดการ ศูนย์ส่วนใหญ่ ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ (ผอ.ศูนย์ฯ) ชุมชนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ซึ่งรวมทั้งการบริหารจัดการในส่วนที่เป็นกิจกรรมที่ศูนย์จะต้องดำเนินการ เช่น การจัดทำแผนชุมชน การถ่ายทอดความรู้ การพัฒนากลุ่ม/เครือข่าย ฯลฯ และการบริหารจัดการในส่วนของสำนักงานศูนย์ เช่น การกำหนดจุดในการตั้งศูนย์ การร่วมกันพัฒนาสำนักงานศูนย์ การดูแลศูนย์ เป็นต้น

การทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่แต่ละหน่วยงานมุ่งเน้นผลงานของหน่วยงานตนเอง การดำเนินงานในลักษณะการทำงานเป็นทีมยังมีน้อย ยังไม่ค่อยมีการบูรณาการในการทำงาน ตั้งแต่กระบวนการวิเคราะห์ วางแผนดำเนินงาน และประเมินผลร่วมกัน ทั้งในส่วน of หน่วยงานต่าง ๆ และชุมชน

เจ้าหน้าที่ของรัฐ ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับการจัดเวทีชาวบ้าน วิทยาการกระบวนการ การสร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกร การจัดทำแผนของชุมชนแบบมีส่วนร่วม และการถ่ายทอดความรู้ รูปแบบ "เกษตรกร" เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ สาเหตุเนื่องจากเจ้าหน้าที่ ยังไม่ได้เข้าร่วมดำเนินงานโครงการ UNDP เกษตรกรและชุมชนส่วนใหญ่ยังคงเคยชินกับการรับบริการจากรัฐ ยังเข้าใจบทบาทหน้าที่ของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ไม่ชัดเจน

สำนักงานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ที่ศาลาหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล ที่ทำการของกลุ่มเกษตรกร และบ้านพักเกษตรกร ความพร้อมของสำนักงาน ศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ในการบริการต่าง ๆ แก่เกษตรกรค่อนข้างพร้อม ได้แก่ ข้อมูลการเกษตร เอกสารคำแนะนำ และรับจดทะเบียนต่าง ๆ สำหรับการบริการด้านอื่น ๆ อาทิเช่น การตรวจสอบสารพิษตกค้าง การวิเคราะห์ดิน และข้อมูลการตลาด เป็นต้น ยังขาดความพร้อมส่งผลให้เกษตรกรไปใช้บริการ ณ ศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ค่อนข้างน้อย

2. สิ่งที่จะควรจะเป็นและการวัด

สิ่งที่จะควรจะเป็น	การวัด
1. เป็นศูนย์ฯที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา มีการบริหารจัดการของชุมชน โดยชุมชน	- ตัวแทนชุมชนคัดเลือกอนุกรรมการบริหารศูนย์ฯ และคณะทำงานสาขา โดยการจัดเวทีชุมชน มีเอกสารหลักฐานการประชุม - คณะอนุกรรมการบริหารศูนย์ฯ และคณะทำงานสาขา รับบทบาทหน้าที่ของศูนย์ฯ และบทบาทหน้าที่ของตนเอง และได้ดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ - คณะอนุกรรมการบริหารศูนย์ฯ มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ
2. เป็นศูนย์กลางการบูรณาการทำงานระหว่างหน่วยงานและชุมชน	- องค์กรส่วนท้องถิ่น ร่วมมือให้การสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ฯ อย่างสม่ำเสมอ - ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องร่วมดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ อาทิเช่น การถ่ายทอดเทคโนโลยี การจัดคลินิกเกษตร การจัดทำแผนงาน โครงการ การบริการทางการเกษตรอื่น ๆ - ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือในการจัดเวทีชาวบ้าน และการดำเนินงานต่าง ๆ ของศูนย์ฯ อย่างต่อเนื่องและร่วมกับหน่วยราชการด้วย
3. เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงานด้านการเกษตรในพื้นที่ ในรูปแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service)	- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมปฏิบัติงานด้านการเกษตรศูนย์ฯ อย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน - เกษตรกรรับรู้ รับทราบ และเข้าใจการบริการของศูนย์ฯ อย่างทั่วถึง - เกษตรกรรับบริการจากศูนย์ฯ และมีความพึงพอใจ
4. เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ด้านการเกษตร	- จำนวนเกษตรกรที่เห็นประโยชน์และใช้บริการในการเรียนรู้ด้านการเกษตร - แผนการถ่ายทอดความรู้/คลินิกเกษตร และผลการดำเนินงาน
5. เป็นศูนย์ฯที่มีเครือข่ายการบริการและถ่ายทอดความรู้ เช่น เครือข่ายวิทยากรชาวบ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มสถาบัน กลุ่มกิจกรรม เป็นต้น	- จำนวนเครือข่ายการเรียนรู้และสมาชิก - จำนวนเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนและสมาชิก - จำนวนเครือข่ายอื่น ๆ และสมาชิก
6. เป็นศูนย์ฯ ที่มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของกรรมการศูนย์ฯ อย่างชัดเจน	- คณะกรรมการศูนย์ฯ รู้ และเข้าใจบทบาทหน้าที่ - มีการพิจารณาร่วมกันเพื่อแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหน้าที่จนเกิดผลงาน
7. สำนักงานศูนย์ฯ เป็นสัดส่วนและเป็นศูนย์กลาง	- คณะกรรมการศูนย์ฯ เป็นผู้ร่วมกันพิจารณากำหนดที่ตั้งสำนักงานศูนย์ฯ - ตั้งอยู่เป็นสัดส่วนสะดวกในการบริการและปฏิบัติงาน

3. การดำเนินการ

ในระหว่างดำเนินงานวิจัย ได้จัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

- 3.1 จัดเวทีชาวบ้านเพื่อรับทราบข้อมูล ความคิดเห็น จากผู้นำชุมชน จำนวน 100 คน ซึ่งเป็นผู้แทนประชาชนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ภายในตำบล เกี่ยวกับประเด็น การรู้จักศูนย์บริการฯ ศูนย์บริการฯ ทำอะไรบ้าง ชุมชนได้ประโยชน์อะไร ซึ่งได้นำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการศูนย์บริการฯ ประจำตำบล

วิธีการคัดเลือกผู้นำชุมชน โดยให้ผู้นำแต่ละหมู่บ้าน เป็นผู้คัดเลือกบ้าง และใช้เวทีการประชุมของหมู่บ้านในการคัดเลือกบ้าง

- 3.2 จัดทำแผนของชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยการ จัดเวทีชาวบ้าน 5 ครั้ง ศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ 1 ครั้ง และจัดเวทีเสริมอีกประมาณ 3-4 ครั้ง ซึ่งมีผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมเวทีชาวบ้านจำนวน 45 คน โดยชุมชนเป็นผู้พิจารณาคัดเลือกร่วมกัน ใช้ระยะเวลา 5-6 เดือน จึงดำเนินการแล้วเสร็จ ได้แผนชุมชน โดยชุมชน มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทุกขั้นตอน ดังนี้

- เวทีที่ 1 เตรียมความพร้อม/ทำความเข้าใจกับชุมชนในหลักการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง
- เวทีที่ 2 รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ (กายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม) และจัดเวทีเสริม เพื่อมอบหมายภารกิจเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ตลอดจนการตรวจสอบข้อมูล
- เวทีที่ 3 วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล (ประเมินศักยภาพและปัญหาของชุมชน)

- ศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ

- เวทีที่ 4 กำหนดแนวทางพัฒนาของชุมชน

- เวทีที่ 5 กำหนดแผนงาน/โครงการ และยกร่างแผนชุมชน

ประชาพิจารณ์แผนชุมชนในระดับตำบล

หลังจากนั้น ได้กำหนดผู้นำชุมชน ที่มีความรู้และประสบการณ์เดิม เหมาะสมกับโครงการใด ได้รับผิดชอบโครงการ เรียกว่านักประกอบการ จากแผนของชุมชน โดยพิจารณาจากโครงการที่มีแนวโน้มว่า สามารถปฏิบัติได้ก่อน จำนวนตำบลละ 10 โครงการ และให้ชุมชนพิจารณาคัดเลือกผู้นำชุมชน มีความรอบรู้ด้านวิสาหกิจชุมชน จำนวนตำบลละ 1 คน เรียกว่า นักวิสาหกิจชุมชน โดยร่วมดำเนินการกับสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ เครือข่ายภูมิปัญญาไทย จังหวัดพัทลุง ของโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เน้นการเรียนรู้เพื่อนำแผนของชุมชนไปสู่การปฏิบัติ นับว่าเป็นการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามแผนที่ชุมชนได้วางไว้ ขณะนี้ ได้อบรมนักวิสาหกิจชุมชน และก่อตั้งสภาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดพัทลุง แล้ว ส่วนผู้ประกอบการบางส่วนได้อบรมไปแล้ว คาดว่าสิ้นเดือนธันวาคม 2546 จะจัดอบรมเสร็จสิ้น และสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการที่ดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่เหมือนกันอีกด้วย

3.3 จัดทำแผนพัฒนาการเกษตรของชุมชน ประจำปี โดยใช้เวทีการประชุมของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการประจำตำบล พิจารณาจากแผนของชุมชน และแผนขององค์กรเกษตรกร มาจัดทำโครงการประจำปี เพื่อเสนอของบประมาณสนับสนุนตามระบบ กชก.จากรัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบล และอื่น ๆ รวมทั้งที่ชุมชนดำเนินการได้เอง โดยไม่ขอของบประมาณจากภาครัฐ ตลอดจนงาน/โครงการ/กิจกรรม ซึ่งจะต้องดำเนินการต่อเนื่อง บรรจุไว้ในแผนพัฒนาการเกษตรของชุมชนประจำปี โดยแยกเป็นแผนย่อย อาทิเช่น แผนถ่ายทอดเทคโนโลยีและจัดคลินิกเกษตร แผนลงทุนและวิสาหกิจชุมชน แผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แผนการประชุม แผนการเยี่ยมเกษตรกร แผนประชาสัมพันธ์ และแผนบริการด้านอื่น ๆ ตลอดจนจัดทำแผนปฏิบัติงานของศูนย์บริการฯ ประจำเดือนในเวทีการประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ

3.4 คัดเลือกและพัฒนาคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร

3.4.1 องค์ประกอบคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ระยะแรกเรียกว่า คณะอนุกรรมการบริหารศูนย์บริการประจำตำบล จำนวน 13 คน ประกอบด้วยผู้แทนเกษตรกร 6 คน และผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 7 คน มีผู้แทนเกษตรกร เป็นประธานคณะกรรมการ และมีการเพิ่มคณะทำงานสาขาต่าง ๆ ตามศักยภาพของพื้นที่ ระยะหลังประมาณเดือนมิถุนายน 2546 กรมส่งเสริมการเกษตร ได้กำหนดให้มีการคัดเลือกคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบลใหม่ จำนวน 15 คน ประกอบด้วย

- ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน
- ผู้แทนสถาบันเกษตรกร จำนวน 2 คน
- อาสาสมัครเกษตรกรในตำบล จำนวน 1-4 คน
- ผู้แทนหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน
- เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล เป็นกรรมการและเลขานุการ โดยตำแหน่ง
- ประธานกรรมการ จะต้องได้รับการคัดเลือกจากที่ประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล โดยมีองค์ประชุมไม่น้อยกว่า 2 ใน 3

2.4.2 เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกและพ้นจากตำแหน่ง

การพิจารณาคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ร่วมกับผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน และผู้แทนสถาบันเกษตรกร จำนวน 2 คน โดยกำหนดเกณฑ์ ดังนี้

- ครอบคลุมพื้นที่
- จากองค์การบริหารส่วนตำบล
- จากสถาบันเกษตรกรที่ดำเนินกิจกรรมมาก

- จากอาสาสมัครเกษตรกร
 - ผู้แทนจากหมู่บ้าน ๆ ละ 1 คน
 - ตำแหน่งประธาน กรรมการ คณะกรรมการบริหารฯ คัดเลือกกันเอง โดยใช้วิธีลับหรือเปิดเผย
 - อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี แต่ไม่เกินสองวาระติดต่อกัน
- การพ้นจากตำแหน่ง
- ครบวาระ (4 ปี)
 - ถึงแก่กรรม
 - ลาออก
 - คณะกรรมการ 2 ใน 3 เห็นสมควรให้มีการปรับปรุงบุคคล
 - ต้องคำพิพากษาให้จำคุก

2.4.3 ทบทวนและสร้างความเข้าใจแก่คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล

โดยสำนักงานเกษตรอำเภอ ได้จัดประชุมชี้แจงเพื่อทบทวนและสร้างความเข้าใจ เรื่องบทบาทของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล และบทบาทหน้าที่ ของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล รวมทั้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล ชี้แจงทำความเข้าใจแก่คณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ ประจำตำบล อย่างต่อเนื่องอีกทางหนึ่งด้วย ตลอดจนแก่ชุมชน ทางหอกระจายข่าว และในที่ประชุมหมู่บ้าน เป็นต้น

2.4.4 การมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบแก่คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล

คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ร่วมกันพิจารณางานที่รับผิดชอบตามศักยภาพของแต่ละพื้นที่ แล้วกำหนดบุคคลผู้รับผิดชอบ ซึ่งมีงานที่รับผิดชอบ 8-12 งาน ได้แก่

- งานข้อมูล แผนงาน/โครงการ และการติดตามประเมินผล
- งานการเงินและบัญชี
- งานกองทุนและสวัสดิการ
- งานการศึกษาเรียนรู้
- งานประชาสัมพันธ์เผยแพร่ และประสานงาน
- งานการตลาด บรรจุภัณฑ์ และพัฒนาสินค้า
- งานปศุสัตว์
- งานประมง
- งานพืช และไร่นาสวนผสม
- งานวิสาหกิจชุมชน
- งานองค์กรเกษตรกรและเครือข่าย
- งานพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้ เพื่อบริการและสนับสนุนช่วยเหลือเกษตรกร ให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ให้ความสำคัญเกี่ยวกับภารกิจด้านข้อมูลข่าวสาร แผนงาน การถ่ายทอดความรู้ สนับสนุน การจัดทำวิสาหกิจชุมชน การพยากรณ์/การเตือนภัย การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย การเยี่ยมเกษตรกร/ การประเมินผล และการบริการอื่น ๆ ในรูปแบบการทำงานแบบบูรณาการ และเน้นการมีส่วนร่วมของ ประชาชน

2.4.5 จัดการประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ทุกเดือน อย่างน้อยเดือน ละ 1 ครั้ง พิจารณาโครงการ/กิจกรรม การวางแผนการปฏิบัติงานประจำเดือน และการติดตามผล รวมทั้ง การเสนอผลการปฏิบัติงานของผู้รับผิดชอบแต่ละงาน

3.5 สร้างเครือข่ายศูนย์บริการฯ

ดำเนินการสร้างเครือข่ายศูนย์บริการฯ ระดับอำเภอขึ้น ทุกอำเภอมีคณะกรรมการเครือข่าย ศูนย์บริการฯ ระดับอำเภอ โดยคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ทุกตำบล เป็นผู้พิจารณา คัดเลือกกันเอง มีประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ทุกศูนย์ เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการเครือข่าย ศูนย์บริการฯ ระดับอำเภอ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อจะได้เรียนรู้ แก้ไขปัญหาาร่วมกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

สำหรับการสร้างเครือข่ายศูนย์บริการฯ ระดับจังหวัด ก็ได้ดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการ เสร็จแล้ว

3.6 ส่งเสริมการรวมกลุ่มพัฒนาองค์กรเกษตรกร และสร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกร

ใช้ “เกษตรกร” เป็นศูนย์กลางพัฒนา และใช้องค์กรเกษตรกรเป็นแกนกลางในการ พัฒนางานด้านการเกษตร โดยสนับสนุนให้องค์กรเกษตรกร จัดเวทีชาวบ้าน เพื่อรับทราบปัญหาและ ความต้องการ ใช้ประกอบในการวางแผนถ่ายทอดความรู้ และแผนพัฒนาองค์กรเกษตรกรด้านต่าง ๆ ให้ สามารถพึ่งตนเองได้ และเกิดความเข้มแข็ง และใช้กระบวนการโรงเรียนเกษตรกร ในการถ่ายทอดความรู้ ให้สามารถพึ่งตนเองได้

นอกจากนี้ ได้ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกรเพื่อการเรียนรู้ แก้ไข ปัญหาาร่วมกัน และช่วยเหลือกันในระดับต่าง ๆ ดังนี้

- ระดับตำบล

- 1) สร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกร ที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ เครือข่ายกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร มีทุก ตำบล เรียกว่า สภากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรระดับตำบล เครือข่ายกลุ่มปศุสัตว์ภาพ เครือข่าย กลุ่มเลี้ยงโค และเครือข่ายกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุ๊ด เป็นต้น
- 2) สร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกรทั้งหมด ขณะนี้ยังไม่ได้ดำเนินการ

- ระดับอำเภอ/จังหวัด

- 1) สร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกรที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ คณะกรรมการกลางกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรระดับอำเภอและจังหวัด คณะกรรมการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในระดับจังหวัด คณะกรรมการผลิตพืชผักปลอดภัยจากสารพิษ ระดับจังหวัด สภาวิสาหกิจระดับจังหวัด เป็นต้น
- 2) สร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกรทั้งหมด ขณะนี้ยังไม่ได้ดำเนินการ

3.7 ทำงานแบบบูรณาการ

ในช่วงแรกก่อนปรับโครงสร้างของหน่วยงานภาครัฐ (ปฏิรูประบบราชการ) ให้องค์กรที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล แต่ปรากฏว่า การทำงานแบบบูรณาการ ยังเกิดขึ้นไม่ชัดเจนนัก

ในช่วงหลังจากการปฏิรูประบบราชการแล้ว การทำงานแบบบูรณาการในบางกิจกรรมเริ่มดีขึ้น เห็นผลชัดเจน ได้แก่

- การบูรณาการแผนงาน/โครงการ ในระยะแรกส่วนใหญ่บูรณาการกับองค์การบริหารส่วนตำบล องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบ้างเล็กน้อย ได้แก่ ประมง ปศุสัตว์ และพัฒนาที่ดิน มูลนิธิหมู่บ้าน เป็นต้น ในระยะหลัง มีสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เสนอโครงการบูรณาการแผนของชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและเอาชนะความยากจน โดยมี 5 ภาควิชา ร่วมดำเนินการ จังหวัดพัทลุง มีสำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง เป็นเจ้าภาพ มีพัฒนาชุมชนจังหวัด ศูนย์การศึกษาชนบทโรงเรียน สาธารณสุขจังหวัด และ นพค.43 พัทลุง เป็นภาคีร่วมตลอดจนให้องค์กรอื่น ๆ เข้ามาร่วมดำเนินการด้วย อาทิเช่น ธกส. พอช. อบจ. เทศบาลเมืองพัทลุง สำนักงานจังหวัด กลุ่มส่งเสริมปกครองท้องถิ่น พัฒนาสังคมและสวัสดิการจังหวัด และองค์กรพัฒนาเอกชน ผลปรากฏว่า ทำงานแบบบูรณาการในด้านนี้ มีความชัดเจนมากขึ้น
- การบูรณาการถ่ายทอดความรู้และจัดคลินิกเกษตร หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือดีขึ้น ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การประเมินผล และการรายงาน
- การบูรณาการบริการด้านอื่น ๆ อาทิเช่น การเตือนภัย การรับคำร้อง การตรวจวินิจฉัยศัตรูพืช/โรคระบาด ข้อมูลข่าวสาร ได้รับการประสานงานและสนับสนุนจากหน่วยปฏิบัติการเกษตรเคลื่อนที่ (Mobile Unit, MU) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่การสนับสนุนข้อมูลข่าวสารจากส่วนกลางค่อนข้างน้อยมาก

3.8 การปรับปรุง/พัฒนาสำนักงานศูนย์บริการฯ ประจำตำบล

มีการปรับปรุง/พัฒนาสำนักงานศูนย์บริการฯ ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูล เอกสารคำแนะนำ แผนปฏิบัติงาน จัดโต๊ะนั่งทำงาน โต๊ะเก้าอี้ประชุม แฟ้มเอกสาร สมุดบันทึกต่าง ๆ ตกแต่งบริเวณ เป็นต้น โดยใช้งบประมาณ และเงินที่ศูนย์บริการฯ ร่วมกันจัดหาเงินทุน

4. ผลที่เกิดขึ้น

จากการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว และนำมาพิจารณากับสิ่งที่ควรจะเป็น และตัวชี้วัดของการวิจัย พอสรุปผลได้ดังนี้

4.1 เป็นศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา มีการบริหารจัดการของชุมชน โดยชุมชน

จัดเวทีชาวบ้าน และสอบถามเพื่อประเมินเกี่ยวกับศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ในประเด็นการรับรู้ว่ามีศูนย์บริการฯ บทบาทหน้าที่ของศูนย์บริการฯ และประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ ในช่วงต้นการวิจัย พบว่า

- เกษตรกรรับรู้ว่ามีศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ร้อยละ 80-90
- เกษตรกรรับรู้บทบาทหน้าที่ของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ร้อยละ 50
- เกษตรกรรู้ประโยชน์ของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล อาทิเช่น ถ่ายทอดความรู้ แนะนำให้คำปรึกษาด้านความรู้การประกอบอาชีพการเกษตร การขึ้นทะเบียนจำนำข้าว ส่งเสริมการรวมกลุ่ม/พัฒนากลุ่ม และบริการอื่น ๆ เช่น คลินิกเกษตร แต่เกษตรกรยังไปรับบริการ ณ สำนักงานศูนย์บริการฯ ค่อนข้างน้อย สาเหตุเนื่องจากเกษตรกรยังเห็นความสำคัญเกี่ยวกับเทคโนโลยีด้านการเกษตรในระดับที่ต่ำ และยังไม่ค่อยมองเห็นปัญหาในการประกอบอาชีพการเกษตรของตนเอง รวมทั้งความไม่พร้อมของเครื่องมือ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา มีการบริหารจัดการของชุมชน โดยชุมชน เกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล เริ่มตั้งแต่ การรับรู้ $\Leftrightarrow$ ร่วมคิด $\Leftrightarrow$ ร่วมตัดสินใจ $\Leftrightarrow$ ทำ $\Leftrightarrow$ ประเมินผล $\Leftrightarrow$ รับผลประโยชน์ สรุปผลจากการจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ในระหว่างการทำงานวิจัยได้ ดังนี้

- 1) การรับรู้ เรื่องศูนย์บริการฯ ประจำตำบล มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ในระยะแรก ชุมชนรับรู้่น้อย สาเหตุเนื่องจากการทำความเข้าใจและประชาสัมพันธ์น้อย ประกอบกับชุมชนและผู้นำชุมชน มีภารกิจค่อนข้างมาก อีกทั้งยังไม่รู้และเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของศูนย์บริการฯ ประจำตำบลมากนัก

ในช่วงหลัง ได้มีการปรับปรุงคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล โดยส่วนใหญ่ เป็นผู้นำชุมชน ที่มาจากหมู่บ้านต่าง ๆ มาเป็นคณะกรรมการบริหารฯ มากขึ้นประมาณ 14 คน และมีการประชาสัมพันธ์ ที่แจ้ง ทำความเข้าใจ เรื่องบทบาทของศูนย์บริการฯ และบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารฯ มากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนและคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ มีความรู้ความเข้าใจ และรับรู้การดำเนินงานของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล สูงขึ้นมาก

2) ร่วมคิดและร่วมตัดสินใจ สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดเกี่ยวกับการร่วมคิดของชุมชนและผู้นำชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ได้แก่

- การจัดทำแผนของชุมชน ชุมชนและผู้นำชุมชน มีส่วนร่วมตั้งแต่การคัดเลือกผู้แทน เข้าร่วมเวทีชาวบ้าน การสำรวจ ตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูล การกำหนดแนวทาง พัฒนา แผนงาน/โครงการ การประชาสัมพันธ์ การกำหนดผู้รับผิดชอบแผนงาน/โครงการ การคัดเลือกนักกิจสังคมชุมชน การเสนอโครงการของบประมาณ และการ จัดตั้งและดำเนินงานสภาวิสาหกิจชุมชนระดับจังหวัด ทำให้ชุมชน รู้จักตนเอง รู้จัก โลกภายนอก สามารถกำหนดแผนงาน/โครงการ โดยชุมชนเอง เกิดความรู้สึกเป็น เจ้าของเพิ่มขึ้น
- การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ประจำปี และการจัดทำแผนปฏิบัติงาน ประจำเดือนของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ผู้นำชุมชน คือคณะกรรมการบริหาร ศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ได้มีส่วนร่วมคิดในการกำหนดแผนงาน/โครงการพัฒนา ด้านการเกษตรของตำบล ว่าในแต่ละปี จะดำเนินงาน/โครงการอะไรบ้าง ซึ่งมีการ ร่วมคิด เช่นเดียวกับการจัดแผนปฏิบัติงานประจำเดือนของศูนย์บริการฯ
- การคัดเลือกและมอบหมายหน้าที่ คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล โดยเจ้าหน้าที่และผู้นำชุมชนได้ร่วมกันคิดในการคัดเลือกผู้นำชุมชน ที่จะมาเป็น คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ และคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ได้ร่วม กันคิด มอบหมายหน้าที่ต่าง ๆ ให้แก่คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ตามศักยภาพ ของแต่ละท่าน ทำให้คณะกรรมการบริหารของศูนย์บริการฯ และของตนเอง การ ปฏิบัติงานชัดเจน และมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- การบริหารจัดการศูนย์บริการฯ ให้มีประสิทธิภาพ โดยใช้เวทีการประชุมคณะกรรมการ บริหารศูนย์บริการฯ ประจำเดือน ในการดำเนินงานของศูนย์บริการฯ อาทิเช่น การ พัฒนาข้อมูล การประสานงาน การพัฒนาสำนักงานศูนย์ การจัดงานเพื่อหาทุนของ ศูนย์บริการฯ การแก้ปัญหาต่าง ๆ การจัดงานมวชน การเยี่ยมองค์กรเกษตรกร การจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

ตลอดจนใช้เวทีการประชุมเครือข่ายคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ระดับอำเภอ เพื่อร่วมคิด ในการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ตลอดจนการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเพิ่งเริ่ม ดำเนินการ ยังไม่เห็นผลชัดเจนมากนัก

ทั้งนี้ ในเรื่องการร่วมคิด ซึ่งบางกิจกรรมอาจจะมีทางเลือกหลาย ๆ ทาง เพราะฉะนั้น ทุกคนจะ ต้องช่วยแสดงเหตุ แสดงผล ของแต่ละทางเลือก แล้วร่วมตัดสินใจเลือกทางเลือกใดทางเลือกหนึ่ง

- 3) ร่วมทำ จากการได้ร่วมคิดของผู้นำชุมชน ส่งผลให้การร่วมทำในระดับที่ดีขึ้น เนื่องจากเป็นความคิดของพวกเขา ความภาคภูมิใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของจึงเกิดขึ้น เป็นสิ่งช่วยกระตุ้นในการทำตามมา ได้แก่

- การขับเคลื่อนแผนสู่ปฏิบัติดีขึ้น ทั้งแผนงาน/โครงการ ที่ชุมชนดำเนินการเอง อาทิเช่น กลุ่มเลี้ยงโค การอบรมทรัพยากร ตลอดจนแผนงาน/โครงการ ที่ชุมชนของบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ และองค์กรท้องถิ่น อาทิเช่น โรงงาน ปุ๋ยชีวภาพ การจัดงาน มวลชน วันศูนย์บริการฯ ประจำตำบล เป็นต้น
- การบริหารจัดการศูนย์บริการฯ ประจำตำบล อาทิเช่น การจัดงานหาทุนมาปรับปรุงพัฒนาสำนักงาน ศูนย์บริการฯ การมีสื่อทีมของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ
- การปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ดีขึ้น อาทิเช่น การจัดผู้ทำหน้าที่บริการของศูนย์ฯ ประจำวัน การเยี่ยมกลุ่ม การร่วมกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ คลินิกเกษตร การจดทะเบียน การเตือนภัย การรับคำร้อง เป็นต้น

- 4) ร่วมประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชน มีบ้างในเวทีการประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ในกรณีที่คณะกรรมการผู้รับผิดชอบงานออกไปติดตามเยี่ยมเยียนกลุ่ม/สมาชิกกลุ่ม นำผลมาเสนอในที่ประชุมรับทราบและพิจารณาแก้ไขปัญหาในบางกรณี โดยสรุปแล้ว ระบบประเมินผลยังขาดความชัดเจน ควรจะให้องค์กรเกษตรกรต่าง ๆ จัดเวทีประเมินผลกันเองก่อน ระหว่างสมาชิกและคณะกรรมการกลุ่ม โดยคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกลุ่มนั้น เข้าร่วมด้วย แล้วนำเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ เป็นระยะ เพื่อจะได้รับความก้าวหน้า ตลอดจนปัญหาอุปสรรค ซึ่งจะร่วมกันดำเนินการแก้ไขได้ทันทั่วถึง

นอกจากนี้ การร่วมประเมินผล การดำเนินงานด้านการเกษตรในระดับตำบล โดยเน้นผลงานขององค์กรเกษตรกร และผลงานอื่น ๆ แต่ละรอบ 6 เดือน ของปีงบประมาณ ได้เริ่มดำเนินการบ้าง แต่การสรุปจัดหมวดหมู่ และตีมูลค่า ผลสัมฤทธิ์ของงาน ทั้งด้านผลผลิตและผลลัพธ์ ยังไม่ค่อยชัดเจน

- 5) ร่วมรับผลประโยชน์

- ชุมชน โดยเฉพาะคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของเพิ่มขึ้น ชุมชนได้รับผลประโยชน์ชัดเจน จากแผนชุมชนของพวกเขา ขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ และเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนบ้างแล้ว นอกจากนี้ ในเรื่องความรู้ และคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ ชุมชนได้รับประโยชน์ค่อนข้างชัดเจน
- เจ้าหน้าที่ มีทีมงานของชุมชน มาร่วมปฏิบัติงาน ทศนคติของประชาชนต่อเจ้าหน้าที่ดีขึ้น

สรุปได้ว่า ความมุ่งหวังที่ต้องการให้เป็นศูนย์บริการฯ ประจำตำบลที่ชุมชนมีส่วนร่วม ในการพัฒนา มีการบริหารจัดการของชุมชน โดยชุมชน ที่เห็นผลชัดเจน ได้แก่ การจัดทำแผนของชุมชน ข้อมูล แผนปี/แผนเดือน การปรับปรุงสำนักงานศูนย์บริการฯ การถ่ายทอดเทคโนโลยี การจัดคลินิกเกษตร รองลงมา การสร้างเครือข่ายองค์กรเกษตรกร การเตือนภัย การบริการวินิจฉัยศัตรูพืช โรคสัตว์ และที่ดำเนินการได้ค่อนข้างน้อย ได้แก่ การเยี่ยมเกษตรกร และประเมินผล การพยากรณ์ การประชาสัมพันธ์ และการประมวลสรุปผลสัมฤทธิ์ของงานการเกษตร เป็นต้น

ทั้งนี้ ปัจจัยที่สำคัญในการสนับสนุนการดำเนินงานดังกล่าว ให้ประสบผลสำเร็จ ขึ้นอยู่กับ

- เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ผู้รับผิดชอบตำบล จะต้องมีความรู้ เป็นนักประชาธิปไตย ผู้นำชุมชนเพื่อเกษตรกร มีความรู้ เข้าใจ การทำงานรูปแบบประชาชนมีส่วนร่วม ใช้ “เกษตรกร” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา มีความรู้ ประสิทธิภาพ และทักษะ เกี่ยวกับการจัดเวทีชาวบ้าน เทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม วิทยากร กระบวนการ และการประสานงาน ตลอดจนมีความจริงใจ ที่จะพัฒนาคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ ประจำตำบล จะต้องเป็นนักประชาธิปไตย มีความรู้ ทำงานเพื่อชุมชน เป็นผู้เสียสละ และใฝ่รู้ พัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ
- ภารกิจของงานอื่น ๆ ที่ไม่ขัดขวางของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล เข้ามาแทรกซ้อน ทำให้การปฏิบัติงานตามบทบาทของศูนย์บริการฯ ทำได้ไม่เต็มที่

4.2 เป็นศูนย์กลางการบูรณาการทำงานระหว่างหน่วยงานและชุมชน

- ##### 4.2.1 การบูรณาการกับองค์กรส่วนท้องถิ่น ยังไม่เป็นระบบมากนัก ส่วนใหญ่ใช้วิธีการประสานงานทั้งในและนอกระบบ โดยการจัดทำโครงการเสนอของบประมาณ เพื่อจัดงานมวลชน ส่งเสริมอาชีพเพียงเล็กน้อย แผนของชุมชน ส่วนใหญ่ไม่ได้ประสานและบรรจุไว้ในแผนพัฒนาตำบล ขององค์กรส่วนท้องถิ่น

คาดว่า เมื่อการดำเนินงานตามโครงการบูรณาการแผนชุมชน เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและเอาชนะความยากจน การบูรณาการด้านแผนงาน กับองค์กรส่วนท้องถิ่น จะมีความชัดเจนและเป็นระบบมากขึ้น

4.2.2 การบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในระยะแรก ค่อนข้างน้อยมาก หลังจากปฏิรูประบบราชการ หน่วยงานต่าง ๆ ในระดับพื้นที่ไม่มี มีเฉพาะกรมส่งเสริมการเกษตร แต่งานด้านการเกษตรและผลงานส่วนใหญ่ จะอยู่ในพื้นที่หมู่บ้าน/ตำบล ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคงไปทำงานแบบบูรณาการมากขึ้น ที่เห็นผลชัดเจน ได้แก่ การจัดคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ การถ่ายทอดความรู้ การบริการตามคำร้อง และเรื่องเร่งด่วน รองลงมา ได้แก่ การบูรณาการแผนงาน/โครงการ ข้อมูลข่าวสาร โดยเข้าไปร่วมสังเกต และเสนอทางเลือกสำหรับการติดตามและประเมินผล แต่การประชาสัมพันธ์ยังดำเนินการค่อนข้างน้อย

- นอกจากนี้ ยังมีหน่วยปฏิบัติการเกษตรเคลื่อนที่ (Mobile Unit , MU) ประกอบด้วยกรมวิชาการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมพัฒนาที่ดิน และกรมส่งเสริมการเกษตร มาเป็นหน่วยประสาน บูรณาการทำงานในพื้นที่ อีกทางหนึ่งด้วย

4.2.3 ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมืออยู่ในระดับดี ในการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อจัดทำแผนของชุมชน โดยมีหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ไปร่วมบ้างในบางครั้ง ส่วนการดำเนินงานต่าง ๆ ของศูนย์บริการฯ ส่วนราชการให้ความร่วมมือค่อนข้างดี ได้แก่ การจัดคลินิกเกษตร การถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ความมุ่งหวังให้เป็นศูนย์กลางการบูรณาการ ทำงานระหว่างหน่วยงาน และชุมชนนั้น ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ในบางกิจกรรม อาทิเช่น คลินิกเกษตรเคลื่อนที่ การถ่ายทอดความรู้ การบริการตามคำร้อง สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ ได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร แผนงาน/โครงการ การเตือนภัย การพยากรณ์ การติดตามประเมินผล การประชาสัมพันธ์ การประมวล สรุปผลงาน และอื่น ๆ น่าจะมีการจัดเวที เพื่อวางระบบการทำงานแบบบูรณาการให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.3 เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงานด้านการเกษตรในพื้นที่ ในรูปแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service)

ขณะนี้ ศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ยังดำเนินงานเรื่องการบริการการเกษตรรูปแบบเบ็ดเสร็จไม่ได้ เนื่องจากขาดบุคลากร ที่มีความรู้เฉพาะด้านเกี่ยวกับปศุสัตว์และประมง รวมทั้งอุปกรณ์เครื่องมือ ยังไม่พอเพียง ซึ่งสามารถแก้ปัญหาความต้องการของเกษตรกร ได้ระดับหนึ่ง จากการจัดคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ และการรับคำร้อง โดยประสานขอความร่วมมือจากหน่วยปฏิบัติการเกษตรเคลื่อนที่ (MU) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด และเขต

4.4 เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ด้านการเกษตร

เกี่ยวกับบทบาทเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ ปรากฏว่า ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง มีการกำหนดแผนการถ่ายทอดความรู้ และจัดคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้ความร่วมมืออย่างดี สามารถดำเนินการตามแผนได้เกือบทั้งหมด มีการถ่ายทอดตามแนวทางโรงเรียนเกษตรกรหลายจุด เกษตรกรค่อนข้างพอใจ

จุดอ่อนที่จะต้องปรับปรุงในบทบาทนี้ ได้แก่

- 1) การหาความต้องการและปัญหา เพื่อรับการถ่ายทอดความรู้ของเกษตรกร เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ซึ่งเกษตรกรจำนวนมากที่ประกอบอาชีพการเกษตรของตนเอง เคยชิน กับการปฏิบัติเดิม ๆ บางรายไม่รู้ว่าเป็นปัญหา ฉะนั้น จำเป็นจะต้องจัดเวทีชาวบ้าน แก่องค์กรเกษตรกรต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อจะได้ร่วมกันวิเคราะห์ความต้องการและปัญหาในการประกอบอาชีพ การทำกิจกรรมต่าง ๆ แล้วแยกแยะว่า ปัญหาใดแก้โดยการถ่ายทอดความรู้ ปัญหาใดจะแก้ไขโดยวิธีอะไร นอกจากนี้อาจจะใช้ข้อมูลจากการจัดคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ แผนของชุมชน ประกอบจัดทำแผนการถ่ายทอดความรู้ด้วย ทั้งนี้จะทำให้มีบุคคลเป้าหมายเพื่อจะทำการถ่ายทอดความรู้ที่ชัดเจน ตรงกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริง จะส่งผลต่อการนำไปปฏิบัติตามไปด้วย
- 2) การใช้ “เกษตรกร” เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ฉะนั้น การกำหนดหลักสูตร จะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากขึ้น เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง อย่างจริงจัง สามารถพัฒนาภูมิปัญญาของเกษตรกรได้ดีขึ้น และเกิดความยั่งยืนต่อไป
- 3) การติดตามประเมินผล หลังจากเกษตรกรได้รับการถ่ายทอดแล้วสมาชิกขององค์กรเกษตรกร ได้ร่วมกันติดตามประเมินผลกันเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ จะต้องติดตามประเมินผลด้วยเป็นครั้งคราว
- 4) การใช้จุดถ่ายทอดความรู้และวิทยากรเกษตรกร ในบางจุด แทบไม่ใช้ประโยชน์ จะต้องปรับปรุงพัฒนา ในทางตรงข้าม มีจุดถ่ายทอดหลายจุด ได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ วิทยากรเกษตรกรพัฒนาขึ้นหลังจากได้ฝึกอบรม 1 ครั้ง

4.5 เป็นศูนย์ที่มีเครือข่ายการบริการและถ่ายทอดความรู้

บทบาทนี้ เป็นเรื่องสำคัญของศูนย์บริการฯ ประจำตำบล ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และการช่วยเหลือกัน ได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดความเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้น ขณะนี้ได้เกิดเครือข่ายต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมแล้ว ได้แก่

- 1) เครือข่ายการบริการและถ่ายทอดความรู้ระดับตำบล ได้แก่ เครือข่ายกลุ่มปฏฺิชีวนภาพ สภาแม่บ้านเกษตรกร เครือข่ายกลุ่มเลี้ยงโค เครือข่ายผลิตภัณฑ์กระจุัด มีกลุ่มเครือข่ายเกือบทุกหมู่บ้านในตำบล มีการถ่ายทอดความรู้ และรับบริการสินค้าจากกลุ่มแม่ด้วย นอกจากนี้ กลุ่มต่างอำเภอและจังหวัด ยังมาเรียนรู้จากกลุ่มนี้ด้วย รวมทั้งนำสินค้าไปจำหน่าย
- 2) เครือข่ายการเรียนรู้ในระดับอำเภอ ได้แก่ เครือข่ายคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จุดอ่อนยังไม่จัดให้เป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ แก้ไขปัญหา และช่วยเหลือกันอย่างแท้จริง
- 3) เครือข่ายการเรียนรู้และบริการระดับจังหวัด ได้แก่ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน สมาชิก 33 ตำบล พบปะเดือนละ 1 ครั้ง มีศูนย์บริการจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์ ในการผลิตสินค้าทดแทนด้วย คณะกรรมการกลางกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เครือข่ายศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน และเครือข่ายผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน

ฉะนั้น จะทำอย่างไรในการสร้างเครือข่ายองค์กรทุกกลุ่มในระดับตำบล เพื่อจะได้มีเวทีการเรียนรู้ แก้ไขปัญหา และช่วยเหลือกัน ในระดับพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม ส่งผลให้ศูนย์บริการมีเครือข่ายสมาชิกที่ชัดเจน ช่วยพัฒนางานการเกษตร อย่างเป็นระบบมากขึ้น เชื่อมโยงกันในทุกระดับ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงการเชื่อมโยงเครือข่ายในทุกระดับ

